

MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS

Kandidatuppsats i sociologi
Akademin för hälsa, vård och välfärd

2021

ETT LIV I ÖKAD SKÄRPA

Hur man som människa påverkas av arbete med döden

ERICA LING

Sociologi med socialpsykologisk inriktning 61–90, SOA135

Handledare: Tomas Kumlin

Examinator: Richard Gäddman Johansson

SAMMANFATTNING

Arbetet med denna studie inleddes med en förundran över den diskrepans som finns mellan vårt samhälles aversion inför döden, och faktumet att det ändå finns människor som vill jobba med döden, och gör det varje dag. Studiens syfte blev sedermera att undersöka bårhuspersonals upplevelser och hur man som människa påverkas av arbete med döden. Hermeneutisk forskningsmetod användes, och intervjuer gjordes med fem bårhusarbetare. Materialet analyserades utifrån Ernest Beckers teori om dödsrädsla som underliggande motiv för allt mänskligt beteende, och Irving D. Yaloms teori om döden som existentiellt grundvillkor. I deltagarnas berättelser fanns fyra huvudsakliga teman, vilka kom att utgöra denna studies resultat. *Fokus på det väsentliga* berör hur deltagarna i och med daglig konfrontation med döden lärt sig leva medvetet och ansvarsfullt. *Balans mellan insikt och förnekelse* handlar om hur deltagarna i sitt arbete pendlar mellan att kännas vid människans förgänglighet och att förneka den. *Acceptans med reservation* berör deltagarnas tudelade uppfattning om döden som naturlig, och *Att träda fram ur mängden* hur arbetet gett deltagarna en känsla av att de spelar en särskild och behövlig roll för samhället. Resultatet visar att deltagarna i huvudsak påverkats positivt av arbetet med döden, vilket står i kontrast mot tidigare forskning.

Nyckelord: *döden, death work, dödsrelaterade yrken, döden-nära arbete, bårhus, existentialism, hermeneutik, konfiskeringen av erfarenheten*

INNEHÅLL

1	INLEDNING	2
1.1	Syfte och frågeställning	3
2	TIDIGARE FORSKNING	3
2.1	Inställning till liv och död	3
2.2	Känslomässiga reaktioner	4
2.3	Hantering av det svåra	6
2.4	Sammanfattning.....	7
2.4.1	Avslutande reflektion och mitt bidrag till fältet	8
3	TEORI	8
3.1	Döden ur ett kulturanthropologiskt perspektiv	8
3.1.1	En socialpsykologisk fortsättning	10
3.2	Döden i existentiell psykoterapi	10
3.3	Sammanfattning.....	11
4	METOD	12
4.1	Hermeneutiken	12
4.1.1	Min förståelse.....	13
4.2	Urvalet.....	14
4.3	Insamlingen av data.....	15
4.4	Analysen.....	17
4.5	Etiska överväganden	18
5	RESULTAT	19
5.1	Inledande tematisk tolkning.....	19
5.2	Fördjupande huvudtolkning.....	21
5.2.1	Fokus på det väsentliga	21
5.2.2	Balans mellan insikt och förnekelse	24
5.2.3	Acceptans med reservation.....	27
5.2.4	Att träda fram ur mängden	29
6	DISKUSSION	30
6.1	Resultat i relation till syfte och frågeställning.....	30
6.2	Resultat i relation till tidigare forskning	31
6.3	Resultat i relation till teori.....	33
6.4	Metodologisk reflektion och förslag på fortsatt forskning.....	35
6.5	Konfiskeringen av döden	36
	REFERENSER	37
	BILAGA A: INFORMATIONSBREV	
	BILAGA B: INTERVJUGUIDE	

1 INLEDNING

Döden är sällsynt i vårt samhälle idag. Trots att den är vanligt förekommande i kultur och media, är det få som i verkliga livet sett en avliden. I verkliga livet är den något vi aktar oss för och inte vill tala om. Vi, allmänheten, är vana vid den av filmbolag förvrängda och extrema versionen av döden, medan vi samtidigt glömmer att den egentligen är en av de mest naturliga saker som finns.

Döden var mer närvarande i människors liv förr. Sociologen Anthony Giddens (1999, s 178-179, 186-187) beskriver i sin analys av det senmoderna samhället, hur framväxten av den administrativa staten innebar att grundläggande aspekter av människors livserfarenhet avlägsnades från vardagslivet, och övertogs av olika samhällsliga institutioner. Denna *konfiskering av erfarenheten* (Giddens, 1999, s 187) osynliggör situationer som annars hade gett upphov till störande men fundamentala existentiella begrundanden. Ett exempel är konfiskeringen av döden. De institutioner eller verksamheter som idag hanterar de döda existerar i skymundan, dolda från insyn. Samhällsmedlemmar ska inte behöva se döden och därmed konfronteras av tanken på livets förgänglighet.

Det finns dock de som möts av döden varje dag: de som jobbar med hanteringen av de döda kropparna och de sörjande efterlevande, och allt annat som har med döden att göra. Denna typ av arbete har på engelska fått samlingsnamnet *death work*, men saknar en bra översättning på svenska. Jag kommer i följande text använda begreppet *dödsrelaterade yrken*, för de yrken som i huvudsak har att göra med hanteringen av döden och de döda, så som bårhus- och begravningspersonal¹. Det vore rimligt att tänka sig att dessa yrken där man i det vardagliga arbetet konstant kommer i kontakt med så tunga ämnen som död, sorg, förlust och tanken om att inte längre finnas, skulle vara outhärdliga för yrkesutövarna. Ändå finns det människor som spenderar många år i dessa yrken². Detta föreslår att det finns fler dimensioner i arbete med döden än vad man tror.

Historiskt sett har folk i dödsrelaterade yrken stigmatiserats och ansetts underliga, samtidigt som det är yrken som alltid varit nödvändiga. Att någon vill utföra dem är en förutsättning för att samhället ska fungera. Idag är de fortfarande ”ovanliga” yrken, men de ses av många med skräckblandad förtjusning. Bårhuset, som är en del av regionen, är det sista steget i sjukvårdskedjan för den döda kroppen innan den vanligtvis lämnas ut till begravningsentreprenörerna för kistläggning, och därefter kremering eller jordfästning. Bårhuset är en skyddad verkstad, och därför extra intressant för de nyfikna. Bårhuset är också intressant för forskaren, då alla döda kroppar hamnar här: de sjuka och de gamla, de förruttnade och de som ännu inte fötts, de självmördade och de som bringats om livet. Bårhuspersonal hanterar dem alla, och håller avsked med deras sörjande anhöriga. Det är också de som öppnar upp och tar ur kroppen under en obduktion. Bårhuspersonal befinner sig i intersektionen där medicinsk rationalitet möter ”det stora existentiella”, där statlig verksamhet möter privat, och där en mänsklig individ blir ett dött objekt bland många, fastän den ändå inte får hanteras som så. Det är min verkliga undran, hur man skiftar mellan och balanserar dessa olika förhållningssätt, och hur det påverkar en som människa. Därför vore bårhuspersonal så intressanta att studera. En sådan studie får sociologisk relevans då den belyser det fåtal människor i samhället för vilka erfarenheten av döden inte har konfiskerats. Studiens resultat kunde på så vis bli en indikation på vad konfiskeringen av döden har inneburit för resten av samhällets medlemmar. Vidare skulle en studie av bårhuspersonal ge röst åt en samhällsviktig yrkesgrupp som sällan uppmärksammas, och som i svensk forskning inte fått höras. Det skulle

---

¹ Under arbetet med uppsatsen har jag även fått höra termen *döden-nära arbete*.

² Exempelvis flera av deltagarna i denna studie.

förmänskliga och nyansera bilden av arbete med döden, och av de som arbetar med de döda. Det skulle också ge insyn i en del av samhället få av oss känner till, men där vi alla en gång ska hamna.

1.1 Syfte och frågeställning

Studiens syfte är att undersöka hur bårhuspersonal upplever sitt yrke och vad arbetet med döden, och de existentiella och emotionella utmaningar som kommer med detta, innebär för människans syn på livet, döden och existensen. I min undersökning kommer jag använda hermeneutisk metod, och utgå från frågeställningen: *Hur påverkas man som människa av att arbeta med döden?*

2 TIDIGARE FORSKNING

I följande avsnitt ämnar jag ge en översiktlig bild av den forskning som hittills gjorts på arbete med döden. Studier utförda på just bårhus eller där man endast undersökt bårhuspersonal är få, däremot finns det en del forskning internationellt om så kallat death work, bland annat om yrket som begravningsentreprenör. Då man i dessa yrken hanterar både döda kroppar och sorgen hos de efterlevande, och med det kan påminnas om villkoren för ens egen existens, är dessa studier ändå relevanta i förhållande till min frågeställning. Av samma skäl har jag också valt att inkludera viss relevant tidigare forskning som undersöker arbete i palliativ vård.

De forskningsartiklar som i följande avsnitt presenteras har hittats via databaserna *Sociological Abstracts*, *APA PsycInfo*, *SwePub*, *Ebsco*, *Google Scholar*, *Sage Journals*, och högskolebibliotekets söktjänst *Primo*. Sökorden som använts och gett relevanta träffar är *morgue*, *mortuary workers*, *funeral*, *funeral workers*, *death*, *death work*, *death anxiety*, och *död*.³

De sju forskningsartiklar som presenteras nedan har alla bedömts relevanta i förhållande till studiens frågeställning, och har delats upp i temana *Inställning till liv och död*, *Känslomässiga reaktioner*, och *Hantering av det svåra*. Avsnittet avslutas med en sammanfattning, samt en reflektion över min frågeställning och hur den står i förhållande till den tidigare forskning som presenterats.

2.1 Inställning till liv och död

Ett intressant tema i tidigare forskning är vad de som arbetar med död och sorg har för tankar om livet och döden själva. Dagligt arbete med människor som förlorat livet påminner en

---

³ Det ska nämnas att det finns en uppsjö av yrkestitlar och begrepp för arbete med döden, vilka har visat sig vara en utmaning att hålla isär i sökandet av relevant tidigare forskning. Termerna för olika yrken på engelska och svenska kan överlappa, och direktöversättningar av termerna innebär inte nödvändigtvis att yrkestitlarna innebär samma arbetsuppgifter eller utbildningsnivå i Sverige som de gör utomlands, och vice versa. De engelska termerna används dessutom olika beroende på om det är brittisk eller amerikansk engelska. Bårhus översätts till engelska som *morgue* eller *mortuary*, och bårhuspersonal, som på svenska inbegriper olika befattningar så som bårhustekniker, obduktionstekniker och obduktionsassistent eller -biträde, benämns bland annat som *diener*, *autopsy technician*, *deputy coroner*, *morgue attendant*, *morgue operator*, eller *mortician*. Det senare används dock också som en övergripande term för yrken med sysslor liknande en begravningsentreprenörs, vilket också översätts som *funeral director*. Andra samlingsnamn för allt arbete med döden och döda som förekommer är *death-related professionals*, *mortuary workers*, *undertakers* och *funeral industry workers*. *Death work* är på engelska ytterligare ett övergripande begrepp för arbete med döden och döda, men har ingen passande översättning på svenska, då begreppet dödsarbete är synonymt med dödskamp och således har en helt annan innebörd. Jag har i arbetet med följande avsnitt gjort en ansträngning i att vara så noggrann som möjligt i mina översättningar av olika yrkestitlar, för att göra det så tydligt som möjligt för läsaren vad som menas.

rimligtvis om att ens egen existens inte är självklar. Följande tema behandlar inställning till liv och död hos personal i dödsrelaterade yrken.

Reynolds och Kalish beskrev 1974 "the death-related professional" som en yrkesperson som vardagligen möter döden på ett personligt plan, men samtidigt måste agera enligt sociala förväntningar om att vara en fungerande individ, både yrkesmässigt och privat. I en studie om arbetsroller i dödsrelaterade yrken gjorde Reynolds och Kalish ostrukturerade fältintervjuer med 45 amerikaner som i sitt arbete hanterade olika aspekter av döden; i huvudsak begravningsentreprenörer, obduktionstekniker och palliativ vårdpersonal, men också exempelvis polis, militär, livförsäkringspersonal, olika typer av kuratorer och rådgivare, kyrkogårdspersonal och annan vårdpersonal som i sitt arbete kommer i kontakt med döden. Majoriteten av deltagarna var män. Under temat "attityder inför döden" fann de att de som intervjuats alla hade likasinnad inställning till döden. Deltagarna beskrev döden som både oundviklig och överhängande, på vad som av Reynolds och Kalish beskrivs som ett avdramatiserat och nästan likgiltigt sätt. Deltagare menade exempelvis att vi alla ska dö en dag, att livet är nyckfullt och kan ta slut när som helst, och att döden alltid är närvarande eftersom man aldrig kan veta när den kommer. Vissa deltagare berättade att arbetet med döda kunde påminna dem om att de själva skulle dö en dag, men att man ändå inte kunde göra något åt det, man fick helt enkelt vara glad så länge man fortfarande var vid liv. Reynolds och Kalish menar att detta likgiltiga eller resignerade sätt att tala om döden och sin egen död bland deltagarna var ett direkt resultat av att på daglig basis mötas av döden i sitt yrke.

Chan med flera undersökte 2016 hur självet påverkas hos vårdpersonal i arbete med döende patienter. I studien gjorde man djupintervjuer med 22 vårdare från avdelningar för palliativ vård på sjukhus i Hong Kong. Av deltagarna var fem läkare, elva sjuksköterskor och sex socialarbetare som alla hade jobbat med palliativ vård i minst 6 månader, och var av olika ålder, kön, religion och tid i yrket. Självet definierades brett i studien som en persons känslor, tankar, tro och beteende. Resultaten tematiserades i existentiella och emotionella utmaningar och sätt att hantera dessa utmaningar. (Vissa av studiens teman som rör hantering tas upp redan här då de är relevanta för deltagares inställning till liv och död, medan andra tas upp senare i texten under *Hantering av det svåra*.) Under "existentiella utmaningar" fann man temat "raserade antaganden om liv och död". Här berättade deltagarna att man exempelvis tyckte det var svårt att se unga människor dö, eftersom ett antagande var att det är gamla människor som dör, inte unga. På samma sätt var det svårt att se goda människor lida, då det upplevdes gå emot en förmodad ordning. I arbetet insåg deltagarna att antaganden som dessa inte stämde med verkligheten, och fick därför revidera sina antaganden om liv och död. Temat "existentiell coping" inbegrep undertemana "återuppbyggnad av antaganden om liv och död" och "acceptans av livets och dödens natur". Här berättade deltagare att de i och med arbetet med döende patienter tänkte mer på sina liv, vad de ville få ut av dem och vad de kände var viktigt att prioritera. Deltagarna menade att de i arbetet kommit att inse att döden är oförutsägbar och oundviklig, och att den inte kan kontrolleras. De berättade att man måste acceptera att detta också gäller ens egen död, men hade samtidigt ett aktivt förhållningssätt för att hantera denna insikt. Jag återkommer till detta längre fram.

2.2 Känslomässiga reaktioner

Arbete med död och sorg kan påverka hur människan tänker om de underliggande villkoren för sin existens. Arbete med död och sorg kan också rimligtvis påverka hur människan känner i sin vardag. Följande tema behandlar känslomässiga reaktioner som undersökts hos personal i dödsrelaterade yrken.

Thorson och Powell undersökte 1996 dödsångest hos amerikanska begravningsentreprenörer. I studien jämförde man grader av dödsångest bland 196 yrkesverksamma som deltog i olika fortbildningsprogram, varav 60 stycken var begravningsentreprenörer. Deltagarna var män i olika åldrar med olika lång arbetserfarenhet som fick ta ställning till 25 påståenden. I undersökningsformuläret berördes olika typer av dödsfruktan, bland annat rädsla för smärta i döendeprocessen, osäkerhet inför icke-varat, och rädsla inför den egna kroppens begravning eller förmultning. Deltagarna fick skatta hur pass mycket de höll med om påståendena utifrån en 6-gradig skala, där höga poäng kom att indikera hög dödsångest. Totalt sätt så hade begravningsentreprenörer högre poäng för dödsångest än andra yrkesgrupper. Begravningsentreprenörer hade särskilt höga poäng på frågorna som rörde icke-varat och kroppens förmultning, vilket forskarna menade kan bero på att de har större kunskap om vad som faktiskt händer med kroppen efter döden än vad andra har.

Dödsångest hos amerikanska begravningsentreprenörer undersöktes vidare 2009 av Harrawood, White och Benschhoff. I denna studie tittade man på relationen mellan dödsångest och grad av dödsexponering i yrket, samt de yrkesverksammas ålder och kön. Man skickade 1000 enkäter till personal på slumpmässigt utvalda begravningsbyråer och fick tillbaka 243. Av deltagarna var 193 män, 47 kvinnor och 3 av annan könstillhörighet, av varierande ålder och tid i yrket. Deltagarna fick ta ställning till 42 påståenden angående rädsla inför olika aspekter av döden, liknande de undersökta av Thorson och Powell (1996). Graden av dödsexponering mättes genom att titta på antalet besökta begravningar och genomförda balsameringar per år. Studien fann att graden av dödsångest var negativt korrelerad med båda typer av dödsexponering, särskilt för antal besökta begravningar, vilket innebär att man upplevde mindre dödsångest, ju mer man hade utsatts för döden. Ålder var också negativt korrelerat med dödsångest. Man fann dock inget signifikant samband mellan dödsångest och kön.

McClanahan gjorde 2019 liknande fynd i sin studie av posttraumatisk stress bland människor i dödsrelaterade yrken. Huvudsyftet med denna studie var att undersöka om det fanns ett samband mellan posttraumatiskt stressyndrom och arbete med döden, men också att undersöka om exempelvis mer erfarenhet i ett dödsrelaterat yrke innebar en större risk för posttraumatiskt stressyndrom. Studien använde en kombination av fråge- och självskattningsformulär som skickades online till amerikansk begravnings- och bårhuspersonal. Undersökningsformuläret innehöll bland annat skattning av upplevda stressnivåer i arbetet, samt frågor om förekomst av traumatiska upplevelser i arbetet. Denna del av formuläret var utformad i enlighet med American Psychiatric Associations officiella manual för diagnostik av mental sjukdom och dess kriterier för posttraumatiskt stressyndrom. Formuläret innehöll också frågor om arbetserfarenhet och grad av dödsexponering i arbetet, samt en fråga om deltagarnas upplevelse av sitt arbete som meningsfullt. McClanahan fann att 28 % av de 333 personer som deltagit uppfyllde kriterierna för posttraumatiskt stressyndrom. Jämfört med den uppskattade förekomsten hos hela USA:s befolkning, på mellan 1 och 8,3 procent, indikerar detta att folk i dödsrelaterade yrken lider av posttraumatisk stress i mycket större utsträckning än vad folk gör i allmänhet. Trots den relativt höga förekomst av posttraumatisk stress som påvisats, fann man dock också här att tid i yrket var negativt korrelerat med posttraumatisk stress. Man fann också att stressnivåerna var lägre hos dem som upplevde sitt yrke som meningsfullt.

Reynolds och Kalish (1974) fann i studien av arbetsroller i dödsrelaterade yrken att deltagare upplevde både positiv och negativ känslomässig påverkan i sitt yrke. I temat ”arbetsnöjdhet: kostnad och vinst” berättade deltagare att nackdelarna med att jobba med döda kunde vägas upp av känslan av stolthet över att få hjälpa människor i en svår situation, exempelvis familjer till de avlidna. I temat ”attityder inför döden” berättas att deltagare, trots deras resignerade inställning, ändå upplevde det som känslomässigt påfrestande vid särskilda dödsfall, exempelvis när den avlidna var väldigt ung eller om ett dödsfall varit våldsamt.

Chan med flera (2016) fann i studien om hur självet påverkas hos palliativ vårdpersonal att arbete med döden, utöver förändring i inställning till liv och död, också innebar känslomässig påverkan. Deras tema ”emotionella utmaningar” inbegrep två underteman. I undertemat ”personlig känslomässig påverkan” berättade deltagare att de i arbetet med en döende patient kunde uppleva det som svårt när de blev påmind om saker i sina egna liv, exempelvis egen rädsla över att insjukna i cancer, eller sorg över en anhörig som gått bort på liknande sätt som en patient. I undertemat ”arbetsrelaterad känslomässig påverkan” beskrev deltagare att de i arbetet kunde drabbas av känslor som maktlöshet och hjälplöshet, samt skuld över att inte kunna göra tillräckligt för den döende patienten.

2.3 Hantering av det svåra

Oavsett om den påverkan man erfar i dödsrelaterade yrken är negativ eller positiv, och även om tidigare forskning fått varierade resultat i frågan om hur man påverkas, så är de forskningsartiklar som hittills presenterats iallafall eniga i att man påverkas av att arbeta med döden. Det är också rimligt att tänka att denna påverkan är av sådant slag att den måste hanteras. Följande tema tar upp olika typer av coping och sätt personal i dödsrelaterade yrken hanterat arbetets olika utmaningar.

En typ av hantering är genom humor. Grandi med flera undersökte 2019 hur humor uppstår och vad humor har för funktion i italienska arbetsmiljöer där man kontinuerligt utsätts för döden. I studien gjorde man semi-strukturerade intervjuer med kyrkogårds-, begravnings-, bårhus- och krematoriepersonal, både enskilt och i fokusgrupper. 55 personer deltog, ungefär lika många män som kvinnor, både chefer och operativ personal. Grandi med flera fann tre huvudteman, ”sammansvetsande humor”, ”aggressiv humor”, och ”självstärkande humor”, var och en med olika underkategorier. Man fann också ett fjärde tema, ”bakom draperiet”, vilket var genomgående för alla de andra. ”Sammansvetsande humor” handlade helt enkelt om kamratskap och att ha roligt ihop för att föra samman gruppen. ”Självstärkande humor” var den typ av humor som främst tjänade till att hantera och stålsätta sig mot det svåra i arbetet. Denna typ av humor hade flera underkategorier, med allt från galghumor och rått språk till tragikomik eller att skratta med klienter, och mycket av den handlade om att se det humoristiska i livets nyckfullhet och oregelbundenhet, och att låta det bli som ett skyddande lager för att kunna hantera det svåra. ”Aggressiv humor” och cynism hade också en garderande funktion, med skillnaden att den riskerade att bli destruktiv och med det motsatsen till självstärkande eller sammansvetsande. Det fjärde temat ”bakom draperiet” var ett övergripande tema för alla andra teman, och beskrevs som det absoluta behovet av humor på en arbetsplats där man utåt sett inte ”får” skratta. Detta tema berörde deltagarnas gemensamma ansträngningar i att alltid hålla humorn gömd eller kontrollerad, och sågs som specifikt för just denna professionella kontext.

Öljarstrands intervjustudie om begravningsentreprenörers känslohantering från 2020 är en av mycket få svenska studier av dödsrelaterade yrken. Man gjorde här sju semi-strukturerade djupintervjuer med begravningsentreprenörer från fyra olika Fonus-kontor. 4 deltagare var män och 3 kvinnor, i åldrar mellan 30 och 65 år och med mellan 10 och 30 års erfarenhet av yrket. Begravningsentreprenörerna i studien berättade att de som nya lätt kunde bli känslomässigt påverkade men att arbetet efter många år går mycket på rutin. Samtidigt sa de sig fortfarande bli berörda vid särskilda tillfällen eller fall. Öljarstrand fann två övergripande teman i studien: ”känsloregler frontstage” och ”känslohantering”. Det första temat handlade om oskrivna regler i yrket om hur man ska bete sig i klienters närvaro. Deltagarna beskrev att respekt och empati är viktigt, och att känslor inte bara är tillåtna, utan nödvändiga. Däremot var det viktigt att inte ta över klienters sorg, att om man exempelvis ville gråta skulle det göras kontrollerat. Klienten kom alltid först, och om man skrattade gjordes även det på klientens villkor och initiativ. Känslor beskrevs som viktiga, men att inte känna för mycket eller för länge sågs också som en

förutsättning för att klara av jobbet. Det andra temat handlade om olika strategier deltagarna använde för att kunna hantera arbetet och känslorna det väcker. Deltagarna pratade här bland annat om vikten av bearbetning och att kunna prata med, och gråta eller bli arg inför, sina kollegor för att få ”lätta på trycket”. Humor och att kunna skämta angavs också som väldigt viktigt, att som i Grandi med fleras (2019) studie få väga upp det sorgliga med skratt.

Vi återkommer här till studierna av Reynolds och Kalish (1974), och Chan med flera (2016). Vid tiden för Reynolds och Kalish studie var dödsrelaterade yrken fortfarande mycket stigmatiserade. Under temat ”relationer i och utanför arbetet” berättade deltagarna att de sällan pratade om jobbet med utomstående. Istället underströk deltagarna betydelsen av stöd från kollegor, med vilka de kände att de kunde vara sig själva och prata avslappnat om saker som rörde arbetet. Man fann också att deltagarna ansträngde sig för att separera sig från sina roller i privatlivet när de var i sin arbetsroll, för att inte behöva hantera känslor som annars hade drabbat dem, om de exempelvis tänkte på sina egna barn när de hanterade ett dött barn i arbetet. Under temat ”attityder inför döden” skriver Reynolds och Kalish om hur humor användes av deltagarna för att gardera sig mot och distansera sig från döden, liknande deltagarna i studien av Grandi med flera (2019). Vidare ansågs det i denna studie opassande att gråta, förutom vid alldeles särskilda fall. Andra typer av hantering som beskrevs under samma tema var att använda religion för att finna mening i ens arbete och kunna fortsätta framåt.

I studien av Chan med flera (2016) fann man under temat ”existentiell coping” att deltagare i arbetet med döende patienter hanterade sina raserade antaganden om liv och död genom att revidera och bygga upp nya antaganden och aktualisera dem i sin vardag, exempelvis genom att försöka leva i nuet och prioritera det som är viktigt, för att hantera insikten om sin egen dödlighet. Det var också lättare för deltagarna att hantera det svåra om de såg själva arbetet som meningsfullt, bland annat med hjälp av religion. Hantering av känslor, ”emotionell coping”, inbegrep att acceptera känslor av exempelvis sorg och maktlöshet, men att samtidigt differentiera mellan en själv och yrket, exempelvis då man sörjde för en döende patient. Här var det som i Öljarstrands (2020) studie viktigt att hitta en balans i att kunna känna med patienten, utan att känna för mycket.

2.4 Sammanfattning

Föregående forskningsartiklar har valts ut för att ge en bild av forskningsfältet som är av intresse för denna uppsats. Dessa har presenterats enligt teman relevanta för uppsatsens frågeställning. Tre gemensamma teman har gått att skönja, vilka jag har valt att kalla *Inställning till liv och död*, *Känslomässiga reaktioner*, och *Hantering av det svåra*.

Av forskningen framgick att personal i dödsrelaterade yrken från flera studier beskrev döden som oundviklig och oförutsägbar. Gemensamt var också att personal i dessa yrken hade kommit att se människans och sin egen dödlighet som ett överhängande faktum och något man inte kan göra något åt. Hur man förhöll sig till dessa insikter varierade dock bland deltagare, då vissa uttryckte en resignerad inställning till livets och dödens nyckfullhet, medan andra ansträngde sig för att minimera osäkerheterna kring döden. Vidare sa tidigare forskning att personal i dödsrelaterade yrken kunde uppleva negativ känslomässig påverkan som dödsångest och posttraumatisk stress, men att dessa besvär avtog ju mer man utsatts för döden i arbetet. Annan negativ påverkan kunde vara att påminnas om egna rädslor i livet, känna sig maktlös eller uppleva det som svårt vid särskilda dödsfall. I forskningen förekom också viss positiv påverkan då vissa deltagare berättade om en känsla av stolthet över att kunna vara till hjälp i svåra situationer. I forskningen framkom det också olika sätt på vilka personal i dödsrelaterade yrken hanterar yrkenas olika utmaningar. Gemenskap och humor beskrevs i flera studier som något viktigt för att kunna skydda mot och ta udden av det svåra, men humorn måste hållas

kontrollerad och gömd. Känslohantering eller känslokontroll över huvud taget förekom på olika sätt i flera studier utöver humorn, exempelvis att kunna känna med en klient men inte för mycket, att tillåta sig själv vara ledsen men inte för länge, eller att kunna differentiera mellan sig själv och den döde eller dess familj. Att se sitt arbete som meningsfullt uppgavs också göra det svåra lättare att hantera. I en studie menade deltagarna att man helst inte skulle gråta, men även här ansågs det rimligt att behöva gråta vid särskilda fall.

2.4.1 Avslutande reflektion och mitt bidrag till fältet

Under kartläggningen av forskningsområdet blev det tydligt att en stor del av forskningen, särskilt äldre och kvantitativa studier, utgått från att dödsrelaterade yrken får negativa konsekvenser för individen, eller att arbete med döden måste präglas av ett visst mått av dödsrädsla eller ångest. Denna inställning kan ses som förväntad då den stämmer med ett västerländskt förhållningssätt om att döden är något som ska undvikas till varje pris. Forskningen visar dock att vissa negativa konsekvenser av att arbeta med döden minskar ju mer man utsätts för den. Samtidigt är det få studier som undersökt dödsrelaterade yrken med mer öppna eller existentiellt inriktade förhållningssätt, och de som gjort det börjar nu bli gamla eller har undersökt yrken där man hanterar döden innan den inträffat. Under min kartläggning av tidigare forskning på området har jag inte hittat någon sådan studie särskilt avgränsad till bårhuspersonal, det svenska bidraget till forskningen på dödsrelaterade yrken är dessutom försvinnande litet. Jag har endast hittat en, om hur det är att jobba som svensk begravningsentreprenör, men ingen alls om bårhuspersonal. Min studie kommer av ovanstående anledningar utgöra ett relevant och välbehövt bidrag till forskningsfältet.

3 TEORI

Då jag har närmat mig forskningsfältet med funderingar som rör människans existens lämpar det sig att jag antar ett liknande förhållningssätt också i valet av denna studies teoretiska ramverk. I följande avsnitt börjar jag med att presentera Ernest Beckers teori om rädslan för döden som grundläggande motiv för allt i våra liv. Denna del avslutas med en kort beskrivning av Sheldon Solomon, Jeff Greenberg och Tom Pyszczynskis skräckhanteringsteori, vilken är en utveckling av Beckers resonemang. Jag presenterar härefter Irvin D. Yaloms syn på döden som ett av den mänskliga existensens grundvillkor.

Eftersom jag i denna studie intresserar mig för hur man som människa påverkas av att arbeta med döden, är dessa teoretiska perspektiv passande då de behandlar hur människan, ett självmedvetet djur, ändlig i kroppen men oändlig i tanken, förhåller sig till sin egen dödlighet.

3.1 Döden ur ett kulturanthropologiskt perspektiv

Kulturanthropologen Ernest Becker (1975) formulerade i sin bok *Dödens problem* tesen om att ett enda universellt motiv ligger till grund för all mänsklig kultur och mänskligt beteende: rädslan för döden. Han går till och med så långt att han kallar den för en skräck⁴, för att

---

⁴ Becker understryker att rädslan för döden är en rädsla utöver det vanliga, och poängterar därför vid ett tillfälle att han kallar det "skräcken" (Becker, 1975, s 31). I den svenska versionen blandas dock termerna rädsla, skräck och fruktan för att beskriva en och samma rädsla för döden. "Skräcken" är en översättning av "terror" som Becker i den engelskspråkiga originalversionen använder för att på motsvarande ställe som i citatet ovan understryka rädslans omfång. I en jämförelse med originalversionen ser man dock att olika engelska termer, exempelvis fear, används utöver terror utan någon uppenbar ordning, på samma vis som termerna blandas i den svenska översättningen. För enkelhetens skull har jag valt att huvudsakligen använda mig av termen rädsla.

understryka hur uppslukande den är när den övervägs till fullo (Becker, 1975, s 31). Rädslan för döden finns intuitivt med människan och sätter villkor för hela dess karaktär och existens.

Människans existentiella problem är att den är en tudelad varelse, hälften symbolisk och hälften djurisk (Becker, 1975, s 42). Det symboliska jaget är gränslöst, i fantasin kan det färdas fram och tillbaka i tiden och föreställa sig ett oändligt antal olika platser, verkliga eller påhittade, och således överskrida tid och rum. Detta jag har en bild av sig självt som unikt, det har ett namn och en livshistoria. Samtidigt är människan bara ett djur bland andra. Det symboliska jaget är inhyst i en kropp av kött och blod, en kropp som begränsar det och som en dag ska dö och ruttna bort som allt annat på jorden. Denna paradox är vad som kännetecknar människan. Vi står separerade från naturen men är ändå en del av den. Insikten om att vi endast i tanken står högre än andra varelser, är också en insikt om att vi är små och sårbara i en hotfull värld, och att vi en dag inte längre ska finnas till, oavsett vad vi gör under tiden vi är vid liv.

Insikten om att vi är sårbara och ändliga blir en rädsla och ångest inför döden som vi intuitivt bär med oss. Becker menar att människan, för att det över huvud taget ska vara möjligt att leva, förnekar och håller denna rädsla ifrån sig genom att sträva efter *heroism* (1975, s 16-17). Begreppet heroism handlar om viljan att överskrida sin all daglighet, att leva som om man är mer kapabel och mindre dödlig än andra. Däri ingår ett visst mått av självcentrering, då man så klart är medveten om att människor dör, men tränger bort att det också gäller en själv. Vi tänker inte att något ont kommer hända just oss, det onda drabbar bara andra. Detta är ”människans tragiska öde: hon måste desperat rättfärdiga sig själv som ett objekt av primärt värde i universum” (Becker, 1975, s 19). Vi måste tro att vi är hjältarna, att vi själva är centrala och viktigast. Därmed separerar vi oss själva från mängden, vilket är en viktig komponent av heroismen. Att stå ut från stora massan är att märkas och bli ihågkommen. Att bli ihågkommen är att ha skapat något bestående som överskrider döden, vilket är ett sätt att besegra den. På så vis menar Becker att rädslan för döden är det som ligger till grund för allt vi gör, eftersom förnekelsen av den och driften att besegra den är det som driver oss framåt (1975, s 27-28). I rädslan för att vi en dag ska upplösas och bli ett ingenting, gör vi allt för att något av oss ska ha räknats så pass mycket, att det får vara kvar efter att vi är borta.

Becker menar att heroismens idé speglas i människans kultur. Hela samhällen är uppbyggda kring kulturella så kallade hjältesystem, vilka syns i sättet vi skapar monument och städer, skrifter och verk, familj och traditioner: allt vi gör som vi tänker oss har ett bestående värde och ska övervinna tidens gång. Människan gör sitt yttersta för att få känna att den har skapat något meningsfullt som räknas (Becker, 1975, s 20). Alla samhällen är uppbyggda kring någon form av hjältesystem, vare sig det är primitivt eller avancerat. Religion är ett tydligt exempel på hur man på olika sätt lovar människan ett större syfte och möjlighet att överskrida sin fysiska form, men också det sekulariserade västerlandet har sin form av hjältesystem, då det med vetenskap, pengar och varor sätter den ”civiliserade” människan över andra varelser, och menar att det har skapat något av bestående värde. Becker menar att även ett sekulariserat samhälle på det sättet är religiöst, eftersom det håller fast vid ”[d]en levande myt[en] om människolivets betydelse” (Becker, 1975, s 23).

Både bortträngningen av rädslan för döden, och rädslan för döden i sig, är nödvändiga för att människan ska kunna leva. Som hittills förklarar är heroismen, alltså bortträngning av rädslan för döden och förnekelsen av människans egentliga plats i naturen, det som driver oss framåt. Bortträngningen av rädslan är nödvändig, då rädslan helt blottlagd hade hämmat oss och gjort det omöjligt att leva ett normalt liv. Den konstanta medvetenheten om människans förgänglighet hade gjort oss vansinniga (Becker, 1975, s 44). Samtidigt innebär denna medvetenhet att vi förstår vår verkliga relation till omvärlden, att vi inte är speciella och skulle kunna dö vilken sekund som helst, vilket hindrar oss från att ta onödiga risker och håller oss

vid liv (Becker, 1975, s 34). Den intuitiva dödsrädslan hjälper oss således överleva, medan bortträngningen av rädslan och hoppet om odödlighet sporrar oss att leva och fortsätta framåt.

3.1.1 En socialpsykologisk fortsättning

Socialpsykologerna Solomon, Greenberg och Pyszczynski (2015) presenterar i sin bok *The Worm at the Core* en utveckling av Beckers teori om dödsförnekelse som grundläggande mänsklig drivkraft (s 5-8). De menar, liksom Becker, att människan genom tiderna har byggt samhällen i enlighet med övertygelser om människans odödlighet, för att hålla rädslan för död och tillintetgörande på avstånd (Solomon m fl, 2015, s 15). Dessa kulturella verklighetsuppfattningar, eller hjältesystem om vi använder Beckers begrepp, ger individen inte bara ett skydd mot den skräck tanken om döden innebär, utan också mening, trygghet och en känsla av personligt värde. Solomon med fleras bidrag är teorin om att människor blir mer extrema i sina övertygelser när de konfronteras med tanken om sin egen död, vilket de också hittat stöd för empiriskt. Detta är deras *terror management theory* (Solomon m fl, 2015, s 15-16), en teori om hur dödsrädsla har en direkt inverkan på vårt beteende. När rädslan för döden gör sig påmind, blir det extra viktigt att tron på ens odödlighet står fast. Man blir då mer benägen att hävda de kulturella verklighetsuppfattningar som stöder denna tro, för sig själv och för andra. På så vis hålls skräcken i schack.

3.2 Döden i existentiell psykoterapi

Psykiatrikern Irvin D. Yalom skrev i *Existential Psychotherapy* (1980) om fyra existentiella grundvillkor: döden, frihet, isolering, och meningslöshet, som alla är oundvikliga aspekter av livet, vilka människan måste förhålla sig till. Det mest uppenbara av de fyra är döden, vilken fyller oss med fruktan och tvingar oss konfrontera spänningsförhållandet mellan viljan att fortsätta vara, och insikten om att vi alla en dag ska dö (Yalom, 1980, s 8).

Döden som existentiellt grundvillkor och den inre konflikt detta ger upphov till är för individen en påtaglig källa till ångest. Liksom Becker, menar Yalom att denna dödsångest hanteras genom förnekelse. "Death transcendence is a major motif in human experience" (Yalom, 1980, s 41), tanken om döden är så svår att vi ägnar mängder med energi åt att förneka den, och viljan att överskrida vår ändlighet och hur vi begränsas av vår fysiska form finns närvarande i allt från individuella fenomen som upplevelser, hur man motiveras, och vad man drömmer om, till större samhälleliga fenomen som ideologier, trossystem, monument, kändisskap, och så vidare. Yalom delar in individens förnekelse av döden i två huvudsakliga kategorier, *särskildhet* och *den slutliga frälsaren* (min översättning av *specialness* och *the ultimate rescuer*). Det förstnämnda handlar om individens tro på sig själv som speciell och särskild från andra varelser. Man förnekar att man är dödlig och sårbar i en storslagen värld, övertygad om att man är oåtkomlig och alltid kommer klara sig (Yalom, 1980, s 121). Känslan av särskildhet gör det möjligt för en att "träda fram" ur naturen i vilken man bara är ett djur bland andra, och låter en känna att man har agens och värde. Särskildhet påminner således om Beckers heroism.

Tron på den slutliga frälsaren är motsatt särskildhet på så sätt att den istället för att driva människan till att separera sig från "det stora alltet", får människan att göra tvärt om och söka något eller någon större att smälta samman med. Man förnekar fortfarande döden och att man är sårbar, men gör det genom att tro på någonting större som i slutändan alltid ser till att man tas om hand och räddas (Yalom, 1980, s 129). Individen överlämnar sig själv till en auktoritet av något slag, en gud eller ledare, eller en person i dess liv, som en läkare, terapeut eller partner. Särskildhet och den slutliga frälsaren är motsatser men utesluter nödvändigtvis inte varandra. Yalom menar att de allra flesta människor har inslag av båda i sitt sätt att leva (1980, s 116-117).

Yalom riktar sig i boken *Existential Psychotherapy* (1980) främst till andra terapeuter och yrkesverksamma inom psykiatrin. Han tar avstamp i ovan nämnda kategorisering av dödsförnekelse för att diskutera sjukliga beteenden som kan växa ur dessa. Han poängterar dock att dödsångest är både sjukligt och normalt (Yalom, 1980, s 207). Det är när ångesten inför döden växer sig så stor att individen inte längre kan leva ett funktionellt liv som ångesten blir sjuklig, och en terapeut behöver hjälpa. Yalom diskuterar ett antal specifika arbetssätt för detta, men den generella poäng Yalom gör är att konfrontation med de existentiella grundvillkoren gör gott (1980, s 14). Detta är något han insisterar på genom hela sin diskussion av rädslan för döden. Han är kritisk till hur forskare och kliniker i rapporter utelämnar ämnen som har med döden att göra (1980, s 55), och avvisar en förlegad inställning om att man som terapeut inte ska ägna döden vidare uppmärksamhet, eftersom den ändå inte går att göra någonting åt. I boken hänvisas kontinuerligt till devisen "the physicality of death destroys man, but the idea of death saves him" (Yalom, 1980, s 30). Att fundera över döden måste inte leda till vansinne, det kan istället göra livet mer framträdande, öka dess skärpa och få en att uppskatta livet mer. Liv och död hänger samman, döden finns under ytan och påverkar upplevelse och beteende. Vi är döende från den dag vi föds och att förneka detta är att förneka oss själva och människans natur, vilket leder till tilltagande avgränsning av både medvetande och erfarenhet (Yalom, 1980, s 29-33). I sitt arbete med bland annat döende cancerpatienter har Yalom funnit att konfrontation med döden kan sporra radikal förändring i hur människor lever sina liv: att acceptans av ens egen dödlighet kan göra att man går från att leva ytligt till att leva fullt ut (1980, s 159), att man kan avfärda trivialiteter och förändras till det bättre som människa.

Yalom använder sig av Martin Heideggers beskrivning av människans två sätt att leva i världen för att förklara detta. För det mesta lever vi människor i vardagen på ett sätt där vi inte är fullt medvetna, där vi inte aktivt funderar över vår existens och istället distraheras av vardagliga bestyr. Vi förlorar oss i detaljer hos tingen omkring oss, och glömmer bort helheten. Men vi kan också leva på ett sätt där vi är medvetna om vår existens och förstår att livet och att vara är en aktiv handling, inte något som sker passivt. I detta sätt att leva förundras vi över *att* saker är, snarare än *hur*dana de är, vi ser helheten utöver detaljerna och vi förstår att vår existens inte är något givet, utan något förgängligt som vi själva kan påverka och därför har ansvar för. Att leva på detta fullt medvetna sätt är dock svårt, och Yalom skriver att det ofta krävs en särskild händelse för att rycka oss ur vår vardagliga lunk (1980, s 31). Möte med döden är en sådan händelse. När vi ställs inför att livet inte är givet eller bestående, blir det så mycket mer angeläget att göra vad vi själva kan för att leva så mycket som möjligt, medan vi kan. Vi kan då se saker i ett annat ljus än innan.

3.3 Sammanfattning

Både Becker och Yalom menar att människan är angelägen om att förneka sin dödlighet, då insikten om att vi är sårbara och att vi en dag ska försvinna från jordens yta fyller oss med en rädsla och ångest vi inte kan uthärda. Detta måste istället trängas bort för att vi ska kunna leva fungerande liv. Förnekelse av vår dödlighet tar enligt Becker form i heroism, att vilja utmärka sig och skapa något av bestående värde, och våra samhällen är uppbyggda kring system som gör detta möjligt. Om människan kan särskilja sig från andra varelser, kan den också övertyga sig själv om att den är mäktigare och mer betydelsefull än andra, vilket gör det lättare att förneka dess bräcklighet och att den en dag ska upplösas i ingenting, som ingenting. Beckers teori tas sedan vidare av Solomon, Greenberg och Pyszczynski som menar att de kulturella verklighetsuppfattningar eller hjältesystem människor använder för att övertyga sig själva om sin odödlighet förstärks när människan påminns om sin dödlighet.

Den sida av Beckers dödsförnekelse som handlar om att utmärka sig bland andra varelser liknar vad Yalom benämner som individens tro på särskildhet, att separera sig själv från massan i tron

om att man är mindre sårbar. Yalom menar att individen också hanterar ångest inför döden genom tro på den slutliga frälsaren, att ge sig själv åt någon annan som skyddar och räddar, och på det viset bli mindre sårbar. Yalom beskriver dödsförnekelse ur ett tydligt individperspektiv, medan Becker beskriver människans förnekelse av döden både ur individperspektiv och ett större samhällsligt perspektiv. Författarnas avsikt med sina verk skiljer sig också åt. Becker vill med sin teori beskriva och förklara varför människan som livsform agerar som den gör, medan Yalom beskriver individens dödsförnekelse ur ett hälsoperspektiv. Yalom menar att överdriven dödsförnekelse blir problematiskt, och att människan kan leva ett rikare liv genom konfrontation med döden: att det är insikten om ens dödlighet som aktiverar en. Becker menar att döden alltid finns med människan under ytan men att rädslan inför den passiviserar, och att det istället är förnekelsen som aktiverar. Han menar dock att båda aspekter har sin roll att spela.

Syftet med min studie är att undersöka hur bårhuspersonal upplever sitt yrke och vad arbetet med döden, samt de existentiella och emotionella utmaningar som kommer med detta, innebär för människans syn på livet, döden och existensen. För att göra det utgår jag från frågeställningen *Hur påverkas man som människa av att arbeta med döden?* Teorier om dödsförnekelse blir mycket intressanta i studium av människor i dödsrelaterade yrken, särskilt bårhuspersonal, eftersom man kan tänka sig att det är svårt att förneka döden när den utgör hela ens arbetsvardag. Är förnekelse av ens egen dödlighet möjlig, och hur ter den sig i så fall? Vad innebär det att konfronteras av döden på daglig basis? De teoretiska perspektiv som presenteras i avsnittet bildar med dessa funderingar ett relevant och passande ramverk för min studie.

4 METOD

Hittills i denna text har vi gått igenom bakgrundsarbetet för den empiriska undersökning som utgör denna uppsats. Intresseområdet, studiens syfte, tidigare forskning och hur min studie kommer bidra till denna, samt ett teoretiskt ramverk, har behandlats. Följande avsnitt kommer presentera hermeneutiken, det metodologiska perspektiv som valts för att besvara studiens frågeställning. Jag visar härnäst hur hermeneutiken har präglat genomförandet av min undersökning, genom att presentera hur jag gått tillväga i urval, datainsamling och analys av datamaterialet. Avslutningsvis diskuterar jag också de etiska överväganden som blivit aktuella under studiens gång.

4.1 Hermeneutiken

Hermeneutikens syfte är att förstå mänskliga fenomen genom tolkning, vilket man menar är den främsta formen av kunskap (Ödman, 2003, s 71). Det är med tolkning människan förstår och interagerar med sin omvärld. Genom att använda tolkning på ett vetenskapligt och systematiserat sätt, får den hermeneutiska forskaren möjlighet att undersöka existentiella dimensioner av det mänskliga livet, fenomen som med andra metoder är svåra att studera då de inte låter sig operationaliseras eller mätas. Sådana dimensioner eller fenomen blir rimligtvis aktuella i en studie av hur man som människa påverkas av att arbeta med döden. Att möta döden till vardags av fri vilja ger troligtvis upphov till en mängd motstridiga och komplexa känslor, tankar och upplevelser som kan uppfattas på många olika sätt, varför det är rimligt att tänka att tolkning av dessa är nödvändig för att förstå dem. Av denna anledning är hermeneutiken en passande metod för det jag vill undersöka.

Människans existens är sammanlänkad med dess förmåga att förstå och tolka: det är människans sätt att vara (Ödman, 2007, s 25-26). När vi i vardagen rör oss genom och interagerar med vår omvärld gör vi det utan att först behöva reflektera över hur vi gör saker, och det kan vi för att vi redan förstår. Vi ser saker omkring oss och förstår dem utifrån helheten i vilken de förekommer, och vi förstår dem som någonting: vi tolkar. Förståelse och tolkning sker i ett nära

samspel, där man hela tiden pendlar mellan att se partiella intryck i förhållande till det stora hela. Detta stora hela man utgår ifrån har av hermeneutiker kallats förståelsehorisont, och kan förklaras som ens eget perspektiv, så långt ens egen förståelse sträcker sig. I hermeneutiken vill man nå vidgad förståelse för mänskliga fenomen, och detta görs genom att få olika förståelsehorisonter att smälta samman, för att bilda en ny, bredare förståelsehorisont (Binding & Tapp, 2008, s 22).

Äkta förståelse är således, i hermeneutisk mening, intersubjektiv förståelse. Hans-Georg Gadamer beskriver det hermeneutiska mötet (Ödman, 2007, s 27) som att man närmar sig omvärlden genom att vara öppen för den och engagera sig med den, för att förstå den. Förståelse sker därmed i dialog, vilken är central i hermeneutiken. I mötet med en annan människa innebär detta att man för att nå äkta förståelse inte kan göra den andre till ett objekt att undersöka, istället måste samtalet ske mellan två subjekt, på lika villkor (Ödman, 2007, s 14). Ett sådant utbyte hjälper en att närma sig den andres perspektiv, och resulterar i en ömsesidig förändring, vilket är vad förståelse handlar om. Att verkligen ta till sig av den andres berättelse är nämligen att vara öppen för den andres sätt att se på saker så pass att ens egen förståelsehorisont sammansmälter med den andres, och man når samförstånd. Dialogen är ett verktyg i hermeneutisk forskning.

Att förstå är att veta vilken kunskap man har sen innan, men också att veta vad man inte förstår: vad som finns i änden av ens så kallade förförståelse. Det är i detta spänningsförhållande mellan förförståelsen, och förståelsen i negativ bemärkelse, som vi börjar tolka (Ödman, 2007, s 59). Vi tolkar för att vi vill förstå men förförståelsen inte räcker till. När vi tolkar ser vi ny information i förhållande till helheten, det vi redan vet, och skapar ny förståelse. Den nya förståelsen blir förförståelse som vi i ett nytt steg sedan använder för att tolka och skapa ny förståelse igen. Denna förståelseprocess kallas den hermeneutiska spiralen, då den i en cirkulär process vidgar förståelsen (Ödman, 2007, 104). Här finner vi hermeneutikens syfte, att förmedla mening genom att tolka, för att bringa samman olika förståelsehorisonter, och på så vis skapa en mer vidgad förståelse för mänskliga fenomen. Processen, som i vardagen är hur människan rör sig genom världen, görs till ett verktyg för den hermeneutiska forskaren och används systematiskt i forskningsarbetet.

4.1.1 Min förförståelse

Som beskrivet ovan är förförståelse en del i den hermeneutiska förståelseprocessen. Som redan nämnt är förförståelse, den kunskap vi redan har, en förutsättning för ny förståelse. Det är tack vare förförståelsen som människan alls kan ta till sig och förstå ny information (Dahlberg, Dahlberg & Nyström, 2007, s 278), då vi använder det vi redan vet för att utvärdera och tolka nya intryck, och sätta det i relation till helheten. På så vis är förförståelsen i hermeneutiken, till skillnad från i konventionell forskning och andra metodologiska perspektiv (Ödman, 2007, s 102), en tillgång för forskaren, eftersom den gör en mer insiktsfull tolkning och djupare förståelse möjlig. Å andra sidan kan förförståelsen utgöra hinder för vidgad förståelse, om forskaren inte medvetandegör sin förförståelse och omedvetet använder sin forskning för att endast bekräfta redan etablerade uppfattningar (Ödman, 2003, s 74). Därför är det viktigt att forskaren är noga med att vara öppen för alla typer av information under datainsamling och analys, och transparent angående sin egen förförståelse.

Jag är sedan innan bekant med forskningsfältet då jag tidigare har arbetat som vikarierande bårhustekniker. Denna erfarenhet har gett mig en insikt i den för allmänheten dolda del av samhället som är arbete med döden. Erfarenheten får dessutom ännu en dimension då jag nu kan se tillbaka på den som aspirerande sociolog. Under min tid som bårhustekniker väcktes mitt intresse för att undersöka bårhusarbete, en verksamhet som blir absurd i och med att den

behandlar döden och att detta så laddade ämne i det vardagliga arbetet blir så ”vanligt”. Under tiden där landade jag också i en övertygelse om att människan inte är annorlunda än någon annan materia på denna jord: när vi dör bryts vi ner och upphör att vara, och lämnar inget kvar. Tanken om en själ som går vidare ser jag som ett fint redskap människor använder sig av sinsemellan för att göra en fyrkantig verklighet lite mer drömsk, något jag trots övertygelsen ovan också gör. Jag väntade mig innan datainsamlingen att deltagarna skulle ha påverkats på ungefär samma vis, och landat i en liknande inställning. Detta trots att en kollega till mig en gång berättade att hen i arbetet övertygats om motsatsen, att det fanns något mer i döden än vad människan vet om, vilket tillsammans med att jag stött på andra i dödsrelaterade yrken med stark religiös tro, ger ett alternativ till min förförståelse. Innan datainsamlingen väntade jag mig också ett något annorlunda resultat jämfört med tidigare forskning, vad gäller negativ mental påverkan. Min förväntning var istället att deltagarna inte skulle känna sig negativt påverkade av arbetet.

Med det sagt har jag ansträngt mig för att vara så öppen som möjligt inför alla typer av uppfattningar och perspektiv jag stött på genom forskningsprocessen. Bland annat genom att först och främst utgå från en öppen frågeställning, för att inte upprepa de antaganden om negativ påverkan som finns hos tidigare forskning. Hur jag gått tillväga för att värna om öppenheten beskrivs vidare i metodavsnitten som följer. För övrigt upplever jag att min förförståelse gällande bårhusarbete har varit gynnsam i arbetet med studien. Jag har varit hjälpt av min förståelse för verksamheten då jag har känt mig bekväm i miljöerna där datainsamling skett. Som ny i dessa miljöer hade nyfikenhet inför verksamheten kunnat stjåla fokus under forskningsarbetet, och intervjuerna hade riskerat att stanna på en ytlig, praktisk nivå, om deltagare hela tiden behövt förklara hur olika arbetsmoment går till. Då jag är insatt i arbetet, har intervjuerna istället kunnat fokusera på det som är av verkligt intresse för studien: deltagarnas upplevelser och tankar om hur arbete med döden har påverkat dem som människor.

4.2 Urvalet

I kvalitativ forskning väljer man deltagare ändamålsenligt, till skillnad från i kvantitativ forskning där detta görs slumpmässigt, då syftet är att representera en företeelse snarare än en population (Patton, 2002, s 230). Man vill då hitta särskilt informationsrika fall för företeelsen man vill studera, och forskaren gör en kvalificerad bedömning om var man kan hitta dessa. I mitt sökande efter deltagare har jag gjort ett kriterieurval kombinerat med ett heterogent urval. Kriterieurval innebär att man genom att sätta upp vissa krav för urvalet ökar chansen att hitta informationsrika källor (Patton, 2002, s 238). Kriterierna har varit att intervjupersonerna måste ha arbetat på bårhus under minst ett år, och att de ska ha haft arbetet som huvudsaklig sysselsättning. Utifrån min erfarenhet bedömde jag att ett år i yrket som huvudsaklig sysselsättning är tillräckligt för att man ska ha fått varierad erfarenhet av döda i olika åldrar och skick, som dött under olika omständigheter. Man har då vanligtvis också haft kontakt med en hel del anhöriga, och vanligtvis närvarat på en del avsked. Minimigränsen på ett år sattes också för att deltagarna ska ha haft tid på sig att reflektera över sitt yrke, något man kanske gör först efter att ha arbetat ett tag och fått ”landa” i sin yrkesroll. Jag ser det dock inte som en nackdel att ha arbetat en kortare tid, varför jag satte gränsen vid just ett år, då de som är relativt nya i ett yrke kan ha värdefulla tankar just för att de är nya och fortfarande minns hur det är att komma utifrån. De som jobbat många år har onekligen rikare erfarenhet, men kan också komma att bli ”hemmablinda”, då de jobbat så länge att arbetet rullar på utan vidare reflektion. På så vis är det värdefullt med varierad tid i yrket bland deltagarna.

Heterogent urval innebär att man i det ändamålsenliga och begränsade urvalet ändå försöker uppnå maximal variation i valet av deltagare. Hög variation kan i små urval vara ett problem då urvalet tenderar att bli spretigt, men ett argument för heterogent urval är att de gemensamma

teman som trots små och spretiga urval kan hittas, i och med detta har visat sig vara av alldeles särskild relevans för företeelsen (Patton, 2002, s 235). I valet av deltagare har jag därför, förutom kraven om att ha arbetat i minst ett år och att arbetet ska ha varit ens huvudsakliga sysselsättning, försökt få en så spridd variation i ålder, tid i yrket, och kön bland deltagarna som möjligt. Jag har försökt hitta deltagare av varierade åldrar då jag tänker att ens ålder påverkar hur mycket man har funderat över livet och döden, hur man resonerar kring ens egen plats i det stora hela, samt hur man hanterat detta som person. Könroller kan också påverka hur man tänker och känner, och troligtvis också sätta villkor för hur man hanterat dessa tankar och känslor. Jag har också sökt deltagare på flera bårhus i flera olika regioner, med centralorter av varierande storlek. Centralorternas storlek, populationsmässigt, är relevant eftersom detta står i direkt korrelation med hur många som dör årsvis, och därmed bårhusens patientomsättning. Det kan också tänkas vara korrelerat med antalet onaturliga dödsfall som inträffar. Sammanfattningsvis möjliggör det heterogena urvalet således ett urval av så maximerad variation av erfarenheter och förhållningssätt som möjligt. Kriterieurvalet ser samtidigt till att alla deltagare har en tillräcklig variation av erfarenheter, och att de dessutom har haft tid på sig att reflektera över dessa erfarenheter. Min bedömning var att jag genom att kombinera dessa urvalstyper skulle kunna hitta så informationsrika fall som möjligt att studera.

För att hitta deltagare valde jag att ta direkt kontakt med bårhuspersonal via telefon. Då det genuina samtalet är centralt i hermeneutiken ville jag i den mån det var möjligt göra intervjuer med deltagare ansikte mot ansikte. Därför tog jag kontakt med bårhus i de regioner jag inom tidsramen för arbetet med studien rimligtvis skulle kunna nå rent fysiskt. I vissa fall fanns telefonnummer på regionernas hemsidor, i andra fall blev jag kopplad via sjukhusens telefonväxel. Urvalsprocessen visade sig vara tidskrävande av två huvudsakliga skäl. Delvis på grund av verksamhetens ”känsliga natur” och sekretess, och delvis på grund av den rådande covid-19-pandemin. I flera fall fick jag efter att ha pratat med bårhuspersonal ta kontakt med deras överordnade, vilka i sin tur skulle ta kontakt med sina överordnade, för beslut om bårhuspersonalens tillåtelse att prata med mig om arbetet, eller beslut om ifall man kunde göra ett undantag från regeln om att inte släppa in utomstående på sjukhusavdelningar under pandemin. På grund av detta, och för att bredda urvalet ytterligare, sökte jag också deltagare bland bårhus jag kände till eller har haft samarbete med i mitt tidigare arbete som bårhustekniker. För att värna om studiens öppenhet kom dock majoriteten av deltagarna att utgöras av personal jag inte haft kontakt med tidigare.

Totalt kontaktades sju olika bårhus, i fem regioner. Efter att ha sållat bort de som tackat nej och de som inte mött kriterierna, valdes fem bårhusarbetare med 1, 2, 4, 11 och 22 års erfarenhet av yrket ut för att delta, vilka vid tillfället för studien var 53, 29, 44, 56 och 45 år gamla. Fyra var kvinnor och en man, och från bårhus i tre olika regioner; en mindre, och två medelstora. I urvalsprocessen har jag prioriterat variation av tid i yrket framför ålder och kön, då jag bedömt att detta är mest intressant i relation till studiens syfte.

4.3 Insamlingen av data

Studiens datamaterial består av inspelningar av intervjusamtal med studiens deltagare, samt transkript av dessa inspelningar. Då jag kontaktat deltagarna på deras arbetsplatser föll det sig naturligt att majoriteten av intervjuerna genomfördes där, även om jag var tydlig med att deras bekvämlighet var viktig, och att de fick välja plats och tid själva. Att intervjuerna tog plats på bårhusen var dock positivt då platsen för intervjun gärna får påminna deltagaren om ämnet för studien. Fyra intervjuer hölls på bårhusen, den femte på telefon då det inte var möjligt att göra

den på plats. Informationsbrev⁵ skickades en tid innan intervjuerna via e-post, för att deltagarna skulle ha tid att läsa dem i lugn och ro, och fundera över eventuella frågor. Jag tog också med mig utskrivna informationsbrev till varje intervju.

Som förklarar tidigare är förståelse syftet med en hermeneutisk studie, och sann förståelse i hermeneutisk mening är intersubjektiv förståelse. Dialogen är därmed central, vilket innebär att både forskaren och den som intervjuas deltar i intervjun och bekräftar den andre som subjekt. Detta för att uppnå ett ömsesidigt utbyte. På grund av detta är det gynnsamt om intervjun sker ansikte mot ansikte, och att man har lärt känna deltagaren innan intervjun, samt att man kan komma i rätt stämning för ett genuint och givande samtal. Inför intervjuerna hade jag haft ett eller ett par kortare utbyten med varje deltagare, för att berätta om min studie, min bakgrund och för att undersöka intresse för att delta, samt för att bekräfta deltagandet och diskutera hur intervjun var tänkt att äga rum. Jag tog med fika till varje intervju och bar informell klädsel för att främja en otvungen stämning, och försäkrade varje deltagare om att det bara skulle röra sig om ett vanligt samtal, innan vi började. För att deltagarna inte skulle känna att de måste dämpa samtalsämnen som kan bedömas känsliga nämnde jag igen att jag själv jobbat som bårhustekniker. Telefonintervjun föregicks den också av kortare samtal om upplägget, och inleddes med lite småprat. Intervjuerna pågick i cirka 40 minuter vardera.

Syftet med det genuina samtalet är att komma fram till en vidgad förståelse för själva fenomenet i fråga (Binding & Tapp, 2008, s 126). Då det genuina samtalet är en dialog, är forskarens deltagande en förutsättning. Samtidigt är det viktigt att forskaren är öppen inför samtalet, genom att vara medveten om sin förförståelse och gränserna för den, och att man gör sig själv mottaglig för nya lärdomar (Binding & Tapp, 2008, s 126). Denna öppenhet bör vara ett allmänt förhållningssätt hos forskaren och intervjun ska därmed helst inte vara planerad i förväg på så vis att den blir strukturerad, mer än att den innehåller några samtalsteman med eventuella exempelfrågor forskaren vill ta upp. I intervjuerna utgick jag från temana ”arbetet” och ”döden”, som med ett antal exempelfrågor fanns i en intervjuguide⁶ jag hade med mig. Tillvägagångssättet hade onekligen varit mer öppet utan intervjuguide. Jag bedömde dock att exempelfrågor var nödvändiga för mig personligen, för att kunna falla tillbaka på vid behov, då jag var orolig att som novis tappa fokus under intervjuerna. Samtalen kom ändå att flöda relativt fritt efter att jag inlett med frågan om hur deltagarna hamnade i yrket. Jag använde intervjuguiden sparsamt, främst då en deltagare verkade färdig med ett ämne, och i flera intervjuer i huvudsak mot slutet av intervjun för att påminna mig själv om ifall något mer var av intresse på varje tema.

Jag ansträngde mig under intervjuerna för att balansera användningen av min förförståelse med den öppenhet som är viktig i en hermeneutisk intervju. Användningen av min förförståelse kunde yttra sig i att exempelvis förklara en fråga med ett relevant exempel om en deltagare inte förstått vad jag menat. Det genuina samtalet ska präglas av ett ömsesidigt utbyte, och jag upplevde att detta kunde fördjupa samtalet, men det är samtidigt viktigt att inte glömma att man är där i rollen som forskare med ett intresse för deltagarnas tankar om ett fenomen, först och främst. För att hålla mig öppen inför vad som visade sig vara viktigt för deltagarna, och för att motverka en negativ inverkan av min egen förförståelse, lät jag därför deltagarna styra samtalet, och var noga med att ta mindre plats och ge den andre mer utrymme än i ett vanligt samtal. Jag försökte också låta bli att prata för snabbt efter att en deltagare tystnat, vilket ofta visade sig vara bra då många av deltagarna kunde ha mer att säga efter några sekunders tystnad och eftertanke. Jag var också noga med att alltid ställa följdfrågor, särskilt om sådant som inte var

---

⁵ Se bilaga A.

⁶ Se bilaga B.

i enlighet med min förförståelse, och aktade mig för att göra antaganden om hur en deltagare upplevde sådant de berättade. Efter en utsaga följde jag därför alltid upp med frågor som exempelvis ”Hur kändes det?” eller ”Vad tänker du om det?”.

Transkribering av en intervju påbörjades kort efter att den spelats in, i flera fall samma dag. Vid utskrift av inspelat material är det viktigt att vara så trogen originalmaterialet som möjligt. Samtidigt är det dock inte nödvändigtvis så att en exakt utskrift av ett samtal kommer uppfattas på samma sätt som samtalet uppfattades i verkligheten. Enligt Per-Johan Ödman (2003, s 82) är det till och med så att exakta utskrifter av tal kan ge uppfattningen av att den som talat inte varit vid sina sinnes fulla bruk. Han menar att det i exakta utskrifter av samtal kommer med utfyllnadsord, upprepningar, ofullbordade meningar och annat sådant som vi när vi samtalar annars sällar bort. Återgivet i text gör detta att det som sas uppfattas annorlunda vid läsning än hur det uppfattades i själva samtalet. Ödman skriver därför att man i skrift bör återge tal som det upplevs (2003, s 82-83), för att göra talaren rättvisa. För att vara trogen upplevelsen av samtalen har intervjuerna i denna studie transkriberats på ett sätt som gör det enkelt för läsaren att förstå den som talat. Vissa upprepningar av ord som inte är relevanta för en deltagares poäng har utelämnats. Samma sak gäller överdrivet förekommande utfyllnadsord som exempelvis ”liksom”. Vidare har hakparenteser på vissa ställen lagts till för att komplettera meningsbyggnad eller tydliggöra vad en deltagare har menat. Intervjuerna blev i skrift cirka 10 A4-sidor långa vardera.

4.4 Analysen

Det finns i hermeneutiken ingen specifik analysmetod för tolkning av insamlat material, varje forskare formar istället sin egen tolkningsprocess. Det finns däremot några generella steg man kan ta hjälp av i sitt tolkningsarbete. När man inleder analysen ska man göra det med en ”tyglad” förförståelse och ett öppet sinne (Dahlberg m fl, 2007, s 279). Förförståelsen som annars är till forskarens fördel ska här så gott det går sättas åt sidan. Detta för att man ska låta materialet tala till en och vara öppen inför det. Tolkningsprocessen ska sen präglas av ett pendlande mellan att se materialet som en helhet, och att se dess olika delar i detalj, för att sedan se det i sin helhet på nytt, nu med en bättre förståelse för helheten och hur den relaterar till delarna. Denna process är den hermeneutiska spiralen (Ödman, 2007, s 104), ett pendlande mellan stort och smått, helhet, delar, och helhet igen, för att röra sig mot en vidgad förståelse. Nedan beskriver jag hur detta pendlande tagit form i mitt tolkningsarbete.

Eftersom jag inledde min analys rätt snart efter datainsamling, och datamaterialet på grund av antalet deltagare var relativt litet i sin omfattning, hade jag när jag inledde analysen redan en övergripande bild av materialet. Jag började därför med att direkt gå ner på detaljnivå och läsa varje transkript på cirka 10 sidor noggrant, medan jag höll en dialogisk inställning till texten genom att kontinuerligt fråga mig själv ”Vad är det som sägs här?”, och anteckna allt som var meningsfullt för deltagarna. För att hålla ett öppet sinne försökte jag också vara extra uppmärksam på annanhet (Dahlberg m fl, 2007, s 280), sådant som gick emot min förförståelse (Ödman, 2007, s 287), genom att då och då påminna mig själv om mina förväntningar och sedan uppmärksamma alternativa uppfattningar bland utsagorna. Ett exempel på annanhet var en deltagares tro på återfödelse, vilket gick emot min förväntning om bårhusarbetets inverkan på ens föreställning om döden. När jag läst igenom materialet från början till slut satte jag delarna i förhållande till helheten genom att jämföra alla anteckningar med varandra. Jag kunde nu utröna mönster och motsägelser, exempelvis att alla deltagare pratade om vikten av att kunna hantera sina känslor, medan flera av dem också pratade om att känslor var avgörande för att kunna göra ett bra arbete. För att förhålla mig öppen inför materialet uppmärksammades till en början alla gemensamma nämnare, mönster och motsägelser i transkripten. Därefter utgick jag från min frågeställning och sorterade ut det som rörde påverkan hos deltagarna. De mönster

som kunde utrönas formulerades i teman och kom att utgöra en inledande tolkning av materialet. Dessa teman presenteras under rubriken *Inledande tematisk tolkning* i kommande resultatavsnitt.

Efter att i en inledande tolkningsfas ha hittat ett antal olika teman, gick jag vidare till ett andra, fördjupande steg i analysen med att undersöka om de teman jag hittat på något sätt kunde relateras till varandra, och om de motsättningar som fanns i materialet egentligen delade likheter på en högre nivå, och därmed skulle kunna kopplas samman i större teman (Dahlberg m fl, 2007, s 284-285). En sådan totalisering av tolkningar (Ödman, 2007, s 66-67) breddar förståelsen för fenomenet genom att göra tolkningen mer abstrakt och låta den inbegripa en större del av verkligheten, samtidigt som den fortfarande innehåller de konkreta tolkningarna på detaljnivå, och på så vis länkar delarna till helheten. I denna process gick jag tillbaka till transkripten för att kontrollera de nya temans giltighet, men också för att nu analysera materialet utifrån studiens teoretiska ramverk. Genom att inkorporera teori i tolkningsprocessen ställs materialet i ett nytt ljus och forskaren tvingas på så vis ut ur sin förförståelse av materialet (Dahlberg m fl, 2007, s 284) och vidare i analysprocessen (Ödman, 2003, s 75-76). Teori ger också en mer avancerad helhetsförståelse genom att erbjuda en förklaring till materialet. Totalisering av teman och användning av teori är båda ett sätt att driva tolkningen mot en ny helhetlig förståelse för fenomenet i fråga, vilket är målet med hela tolkningsprocessen. De nya teman som här formulerats presenteras under rubriken *Fördjupande huvudtolkning* i kommande resultatavsnitt, tillsammans med utvalda citat från materialet.

4.5 Etiska överväganden

I all forskning måste man överväga om nyttan med en studie är värd de risker som under studien kan komma att bli aktuella. Kravet om samhällsmedborgares rätt till god forskning ställs mot kravet om att skydda individen från otillbörlig insyn och skada (Vetenskapsrådet, 2002, s 5). Min studie är av samhällelig nytta då den förhoppningsvis bidrar till en nyanserad och förmänskligad bild av arbete med döden, samt belyser en samhällsviktig yrkesgrupp som annars arbetar i skymundan. Jag har gjort mitt yttersta för att se till att min studie skett på ett så etiskt vis som möjligt, för att nyttan således ska överväga dess risker. Vetenskapsrådet har satt upp fyra forskningsetiska principer (2002, s 6) som norm och riktlinjer för hur humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning ska bedrivas. Dessa fyra är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Nedan beskriver jag hur jag har tagit dessa i beaktande genom arbetet med min studie.

Informationskravet handlar om att deltagare har rätt till information om studiens syfte. Detta framgick i informationsbrevet jag skickade till varje deltagare en tid innan intervjun, för att de skulle ha tid på sig att läsa igenom informationen och ta den till sig i lugn och ro. Deltagarna informerades häri också om att deltagande var frivilligt, om deras rätt att avsluta sin medverkan om de önskade, att deras identiteter skulle komma att anonymiseras, samt att det insamlade datamaterialet skulle brukas konfidentiellt och endast i arbetet med denna studie. Samtyckeskravet gäller deltagares rätt att bestämma över sin medverkan, vilket berördes i informationsbrevet, och igen bekräftades i inspelningen vid intervjun. I enlighet med samtyckeskravet har jag under urvalsprocessen respekterat de som inte velat ställa upp i studien, och inte frågat igen efter ett nej. I informationsbrevet fanns också mina och min handledares kontaktuppgifter, för att det skulle vara enkelt för deltagare att få tag på någon av oss, för frågor eller om de hade velat dra tillbaka sitt samtycke.

Konfidentialitetskravet gäller sekretessen kring deltagares uppgifter. Jag har under urvalsprocessen och framåt varit mycket noga med att inte röja några uppgifter om deltagarna. Personuppgifter har förvarats ”analogt” på papper i min lägenhet, och på ett vis så endast jag

haft tillgång till dem. Inspelningarna har förvarats i min lösenkodsskyddade telefon. Jag har varit noga med att inte prata om andra deltagare under intervjuer och övrig kontakt, utan endast hänvisat till ”deltagare från andra bårhus” då jag pratat om min arbetsprocess. Jag har också undvikit att vara alltför detaljerad i beskrivningar av deltagare, regioner och bårhus i fråga i denna text. Risken för brott mot individskyddskravet är som mest aktuell vid autentiska citat i resultatkapitlet (Nygren, 2012, s 34), då deltagare skulle kunna kännas igen och deras identitet utrönas. För att förebygga detta har jag undvikit att ta med alldeles för personspecifika detaljer i citaten. I transkriptionerna av intervjuerna och i presentationen av resultatet har jag endast använt epitetet ”deltagare” som sedan nummerats 1-5. Den sista forskningsetiska principen, nyttjandekravet, gäller förbudet om att använda insamlade uppgifter på något annat sätt än i forskningssyfte. Också detta berördes i informationsbrevet. Insamlat datamaterial har endast använts i arbetet med denna uppsats, och kommer förstöras när uppsatsen är färdig.

5 RESULTAT

I följande avsnitt presenteras vad jag kommit fram till under analysen av det material som samlats in under studien. Jag börjar med att presentera min första tolkning av materialet i form av elva teman under rubriken *Inledande tematisk tolkning*. Efter det presenterar jag en fördjupad tolkning i form av fyra övergripande teman, i enlighet med den totaliseringsprocess jag beskrivit i föregående metodavsnitt. Tolkningen av materialet har fördjupats ytterligare med hjälp av studiens teoretiska ramverk. De nya temana presenteras senare under rubriken *Fördjupande huvudtolkning*, tillsammans med citat från deltagare för att exemplifiera och understödja min analys.

5.1 Inledande tematisk tolkning

Under denna rubrik presenteras resultatet av en inledande analys av datamaterialet. I detta första tolkningssteg fann jag elva teman i deltagarnas utsagor. Dessa teman beskrivs nedan.

Livet är skört Samtliga deltagare pratar om att arbetet med avlidna gör en medveten om att livet är skört. I arbetet, särskilt vid onaturliga dödsfall och de som dör före sin tid, ser man att kroppen är bräcklig, att döden kan komma plötsligt, och att det händer vem som helst. Man påminns då om att man inte kan ta livet för givet. Detta hjälper deltagarna att inse vad som är viktigt. Vissa deltagare berättar att de blivit mer riskmedvetna, och vissa att de har lättare att se ”the big picture” och skaka av sig sådant som inte viktigt. Deltagare menar också att denna lärdom gör dem tacksamma för att de och deras anhöriga får vara friska och vid liv, och att det, trots att det är tragiskt och kan vara jobbigt, på så vis är nyttigt att få se det hemska.

Lev nu, dö sen Inga av deltagarna känner sig besvärade av att tänka på sin egen död. Flera av dem menar att det inte tjänar något till att gå och grubbla över, eftersom man aldrig kommer veta när eller hur det ska ske, eller om det kommer något efter. Det man vet är att det kommer att ske. Istället vill deltagarna ägna sin energi åt att leva, och åt det man kan påverka, att exempelvis inte ta onödiga risker eller att leva på ett sådant sätt att man får vara frisk. Vissa av deltagarna berättar att de inte tänker så mycket på sin egen död, av anledningarna ovan, medan andra redan har planerat hur de vill ha det, och känner sig tillfreds med det.

Göra det bästa av det som är När vi pratar om hantering av det svåra i arbetet berättar flera av deltagarna att det inte behöver kännas tungt i slutet av dagen om man vet att man gjort det bästa man kunnat för den avlidna och dess anhöriga. Detta kan till och med gälla om det är en egen anhörig som avlidit, då vetskapen om att den avlidna behandlats väl och att man gjort fint gör det lättare att hantera. Några deltagare menar att det vore värre att jobba på andra vårdavdelningar, för i arbetet med döda har lidandet upphört, och man får då tänka att personen

inte går att rädda. Man får då istället göra det bästa av situationen, och göra så fint och ett så bra arbete för den avlidne som är möjligt här och nu.

Det ska kännas Samtliga deltagare berättar att det är viktigt att det finns utrymme för känslor på arbetsplatsen. Känslor ska få finnas, det är viktigt att man kan prata med sina arbetskamrater, och att man kan välja att gå undan om ett visst fall känns för jobbigt. Man menar att det är viktigt att låta sig själv känna fullt ut och bli ledsen om något känns svårt, för att man sedan ska kunna släppa det. Deltagare beskriver också känslor som rimliga, och nödvändiga för att kunna göra ett bra jobb: att du känner visar att du är människa, det vore märkligt om man inte kände i arbete med döden, och om man inte kan vara empatisk och ta in anhörigas sorg kan man inte vara det stödet de behöver. Utan att känna kan man heller inte behandla den avlidna med den respekt och värdighet som är central i verksamheten. Flera deltagare likställer känslor med att veta att man gör ett bra jobb, att känna blir på så vis en indikator på att man gör rätt. Samtidigt är det också viktigt att vara uppmärksam på ens eget känsloliv, för att kunna bearbeta det svåra på rätt sätt och veta vad man klarar och inte, och för att inte ta över andras sorg på så vis att man gör det värre för anhöriga.

Både människa och inte Alla deltagare understryker att de avlidna ska behandlas med respekt och värdighet. De menar att det är viktigt att få till det rätt då man bara får en chans, och att det inte får bli något som går på löpande band eller görs slentrianmässigt. Kvalitet måste prioriteras över kvantitet, även om man själv är den enda som ser så ska jobbet göras ordentligt. Man ser de avlidna som människor, som i alla vårdjobb, och deltagarna påminner sig själva om detta genom att tänka på hur man hade velat att en egen anhörig skulle behandlas, eller hur man själv vill bli behandlad när man dör. Samtidigt berättar flera att man exempelvis vid en obduktion inte kan tänka att man skär i en död människa och att det är hemskt, man utför ju ett jobb som måste göras. Detta blir som ett mellanläge mellan att se de döda som individer och objekt som man arbetar med. Flera deltagare berättar att de ser kroppen som ett skal, människan är inte längre där, men det ska ändå gå fint och respektfullt till eftersom det en gång var en människa.

Vikten av att lämna jobbet på jobbet I intervjuerna pratar alla deltagare om att man måste kunna lämna jobbet när man går hem. Detta beskrivs som avgörande för att bibehålla mental hälsa och kunna klara av arbetet långsiktigt. Flera deltagare pratar om denna gränsdragning som att man har en roll på arbetsplatsen, och en annan privat, och deltagarna menar att det vanligtvis inte är någon större ansträngning att hålla dessa roller isär, för att inte ta med sig jobbet hem. Vissa särskilda fall kan hänga kvar, men inte så att det blir jobbigt i längden. Dessa fall blir då istället som en lärdom, snarare än känslomässig belastning.

Naturens gång Flera av deltagarna pratar om döden på ett avslappnat sätt, och menar att den inte är hemsk eller skrämmande utan naturlig och en del av livet. De berättar att döden är något alla ska möta, även de själva. Man menar att också de onaturliga dödsfallen tyvärr är del av livet, och att oavsett hur tragiskt ett dödsfall är, så är det sådant som händer.

Ett onödigt tabu Samtliga av deltagarna i studien är överens om att föreställningen som finns i samhället om bårhusverksamhet och hanteringen av döda inte stämmer med verkligheten. Man menar att bårhuset göms undan, till och med för annan vårdpersonal, och att döden med det har gjorts till något onaturligt som man inte pratar om, men får konstiga idéer om. Flera deltagare menar att man borde visa upp verksamheten, visa att det går fint till och att det inte är farligt. Man menar också att man borde prata mer om döden, om sin egen och sina anhörigas död i familjen, men också om döden i allmänhet, i samhället. Döden händer, det bör därför finnas mer information att tillgå, och ämnet bör inte vara så tabu.

Vissa fall är svårare att acceptera Samtliga deltagare berättar att avlidna barn är svårare att acceptera än andra dödsfall. Att bebisar och barn måste dö beskrivs som orättvist både mot barnet och föräldrarna, och det beskrivs som att det går emot en naturlig ordning, i vilken det är gamla som ska dö, inte unga. Deltagare berättar att alla dödsfall så klart är tragiska på sitt sätt, de sörjs ju alla av anhöriga, men att det upplevs annorlunda när barn dör. Dödsfall med unga vuxna beskrivs av flera deltagare på liknande sätt. Barn som dött beskrivs också av flera deltagare som svårare att hantera känslomässigt.

Att få känna sig stolt Majoriteten av deltagarna berättar att arbetet ger dem en känsla av personlig stolthet. De menar att det känns bra att klara av ett arbete som inte många klarar av, vare sig det gäller att arbeta med döda kroppar eller att kunna klara av ett jobb som är så emotionellt krävande, och att de får känna att de passar där de är, samt att de gör ett bra och nödvändigt jobb. De berättar också att det känns bra att vara någon som klarar av att växla mellan de olika ”lägena” som krävs i ett jobb som är så ombyttligt, varje dag, men också nu det senaste året med nya rutiner i och med covid-19.

Göra skillnad Flera av deltagarna berättar att de känner att de kan göra skillnad i och med arbetet. Jobbet beskrivs som givande, och de menar att det känns bra att få hjälpa till när anhöriga befinner sig i en svår situation, att man får göra fint och göra det lite lättare för de sörjande, vilket väger upp om arbetet ibland känns tungt. Deltagarna menar att det absolut är ett omvårdnadsyrke, trots att man jobbar med avlidna, dels för att de döda behandlas med samma omsorg som andra patienter, men också för den omvårdnad man ger anhöriga.

5.2 Fördjupande huvudtolkning

Under denna rubrik presenteras en ny tolkning av materialet i form av fördjupade tolkningar och totaliseringar av de teman jag fann inledningsvis, också tolkade utifrån studiens teoretiska ramverk. Fyra nya teman har formulerats, vilka härefter presenteras tillsammans med citat ur datamaterialet.

5.2.1 Fokus på det väsentliga

Temat *Fokus på det väsentliga* handlar om bårhusarbetarnas insikt om att man inte kan ta livet för givet, och den förändring i prioriteringar detta leder till. I det dagliga arbetet med avlidna har deltagarna i denna studie lärt sig att döden kan komma när som helst, vilket gör dem tacksamma för det liv de har. Deltagarna har också lärt sig att man inte kan göra något åt människans dödlighet. De dröjer därför inte vid grubbel eller sorg, varken inför tanken på sin egen dödlighet eller sina patienters. Detta hjälper dem istället att medvetet prioritera det som är väsentligt, att lägga fokus vid sådant de kan påverka, och att släppa sådant de inte kan påverka. Temat *Fokus på det väsentliga* är en totalisering och fördjupad tolkning av de tre inledande temana *Livet är skört*, *Lev nu, dö sen*, och *Göra det bästa av det som är*.

Att deltagarnas erfarenheter i och med arbetet med döden innebär att de inser vad som är väsentligt i livet går i linje med Yaloms teori om att konfrontation med de existentiella grundvillkoren gör gott. Yalom menar att insikt om att man är dödlig har en starkt positiv verkan på hur individen lever sitt liv. Han menar att ett möte med döden kan väcka en människa ur vardagens halv-medvetande och aktivera den, och då den inser sitt eget ansvar för sin existens, få den att förstå vad som är viktigt.

I den dagliga hanteringen av människor som på olika sätt förlorat livet, och i möten med anhöriga som har förlorat människor de älskar, berättar deltagarna att man påminns om att livet är skört, att kroppen är bräcklig och sårbar, och att man skulle kunna dö när som helst. Denna

insikt om att man inte kan ta livet för givet gör att deltagarna lättare prioritera det väsentliga, och lättare se vad som kan bortprioriteras. Deltagare 1 berättar vad den lärt sig i yrket:

Jag tror ju att jag har lärt mig lite vad som är viktigt i livet, att livet inte är helt självklart, att helt plötsligt så kan det bara försvinna. Nu går man ju inte och tänker så varje dag, men man har ändå nånting med sig. Till exempel när man vistas ute i trafiken, "Måste jag göra den här omkörningen?", "Är det säkert att göra den?", för man har sett så många som har omkommit i trafikolyckor. Så det är klart att det påverkar en, man ser ju vad som kan hända liksom, att man [inte är] så säker i den där bilen. Och då har man även mött anhörigas sorg över det här som har hänt. Visst har man det i bakhuvudet. Man värderar kanske riskerna lite annorlunda nu, mot vad man gjorde innan.

Deltagaren berättar att arbetet med många olycksoffer genom åren har resulterat i en högre riskmedvetenhet eftersom den vet att man kan försvinna när som helst. Att exempelvis ha sett människor som mist livet i bilolyckor gör att deltagaren tar lite extra ansvar i trafiken, och prioriterar det väsentliga: att komma fram säkert, framför att komma fram snabbt.

Vetskapen om att man måste ta vara på den tid man har och fokusera på det väsentliga påverkar också deltagares allmänna förhållningssätt till livet och sin tillvaro. Deltagare 5 berättar att den i och med yrket har lärt sig vad som är värt att lägga energi på:

D5 Det jag har lärt mig mest av detta jobbet, det är ju att jag uppskattar mitt liv, mycket mycket mer nu. Jag tar inte så allvarligt på saker och ting, jag hakar inte upp mig, jag är inte så sur på folk, det är mer live and let live, för att vi kunde vara döda och sjuka och allting. [...] Vi vet inte när vi dör, och då ska man inte gå omkring och vara tjurig, det är jäkligt tråkigt.

EL Har det kommit med yrket?

D5 Ja, det har det, att inte ta så allvarligt på mig själv, och att släppa folks idiotiska beteenden, det har kommit med min förändrade syn på vad som är viktigt i livet, det stämmer. Och det är en direkt effekt av att ha sett personer förlora det som verkligen är viktigt, och vad det gör med folk. Då blir jag jäkligt tacksam och ödmjuk att jag har det så fint och bra som jag har det, med mitt barn och mitt hus och allting.

Deltagaren menar att man inte kan veta när man dör, och att det därför är viktigt att lägga fokus på de saker som är värdefulla för en och inte på saker man inte kan påverka. Deltagaren berättar att den aktivt väljer bort att lägga energi på sådant som är oväsentligt, exempelvis småaktiga konflikter, och istället fokuserar på att uppskatta hur bra den har det som har ett bra liv.

Deltagarnas berättelser ovan är exempel på hur arbetet med döden har fått dem att uppmärksamma vad som är viktigt och väsentligt i deras tillvaro, och således hjälpt dem att leva mer medvetet. Att leva ansvarsfullt och medvetet innebär att man förstår vad som är väsentligt och därför ska prioriteras, och vad man inte kan påverka och därför kan prioritera bort. Detta medvetna och aktiva förhållningssätt, hur deltagare lägger fokus på det väsentliga, syns vidare i hur deltagarna tar itu med tanken om sin egen död.

I bårhusarbetet inser deltagarna att döden är definitiv och en del av livet, och att den kan komma när som helst. Detta är ett faktum man inte har något annat val än att acceptera, och att vara rädd tjänar ingenting till, då det är att lägga energi på sådant man inte kan påverka och som därför blir oväsentligt. Man kan istället ha ett aktivt förhållningssätt och flytta fokus till det man kan påverka, det som där och då är det väsentliga. Deltagare 5 berättar om hur synen på döden förändrats i och med bårhusarbetet:

Döden, ja, vi kommer aldrig att förstå den, vi kan glömma det här med religion och grejer. Vi vet att vi dör, och det är det enda vi vet. Jag har slutat tänka på döden faktiskt, jag har slutat tänka på vad som händer efter döden, om jag kommer ha ont i dödsögonblicket, för du har inte en aning ändå, du kommer aldrig få veta det, så släpp det. Jag funderar inte alls mycket på döden faktiskt, när den kommer eller inte, för kommer det gör den, det kan du vara säker på, och då vill inte jag stå och

fundera och vara rädd för den hela tiden liksom. Det är vanligt att folk tänker på det mycket, "hur ska det bli när jag är borta?" och så där, ja men ordna det nu då, så du kan sluta tänka på det!

Deltagaren berättar att den slutat fundera över döden, då man aldrig kommer få några svar på dessa funderingar ändå. Deltagaren menar att det enda säkra man kan veta är att den kommer, och istället för att fokusera på sådant man inte har någon makt över får man prioritera det man kan påverka, och släppa resten.

Deltagare 4 pratar om att den berättat för sina föräldrar hur deltagaren vill ha det om något skulle hända:

Jag har ju sagt till mina föräldrar hur jag skulle vilja ha det ifall nånting händer mig, men dom är så här, "Nej nej, vi pratar inte om det" för dom tycker inte att man ska prata så. Jag är så ung, säger dom. Men tänk om det händer nånting, då vill jag ändå att dom ska veta det. Man behöver inte vara så rädd att prata om det, för det är inget som händer nu. Men tänk om!

Deltagaren menar att man aldrig kan veta när döden kommer oavsett om man är ung eller gammal. Därför är det positivt och underlättnad för ens anhöriga om man är öppen med hur man vill ha det. Då har man fokuserat på det väsentliga, på det man kan påverka, och gjort det man kan, medan man kan.

Att deltagare har en accepterande inställning till det svåra och väljer var de ska lägga fokus syns också i hur deltagare kan känna sig tillfreds i ett arbete som behandlar så mycket sorg. Ett exempel är vid fall med avlidna barn. Deltagarna förstår att de inte kan göra något åt att ett barn har dött, och dröjer inte vid det tragiska i fallet utan väljer att fokusera på det som i den situationen är det väsentliga, exempelvis att göra fint för föräldrarna. De menar att man kan känna sig tillfreds även i sådana fall, med vetskapen om att man gjort det bästa möjliga av det som är. Deltagare 3 berättar om hur man får tänka när det känns svårt:

Du måste tänka på ett visst sätt, att "Jag kan inte rädda det här barnet". Det är redan avlidet, tyvärr, men jag kan göra det så fint som möjligt för föräldrarna, när dom hämtar. Och det är väl det som gör att man ändå pallar [...] Jag fick frågan för några år sen, av en kompis som jobbar på neonatalavdelningen, om jag inte ville komma och jobba där. "Nej" sa jag, "det skulle jag aldrig palla". "Men du jobbar ju med döda barn?" Jo, men det är en annan sak, för mig i alla fall, för där på neonatal ser man kanske att dom avlider, om dom inte klarar sig, men när dom kommer till mig så är dom redan avlidna. Jag kan inte göra nånting, förutom att göra dom så fina som möjligt till anhöriga då. Så att det är väl lite så man får tänka.

Deltagaren berättar att man i fallet med ett avlidet barn får acceptera att det inte finns något mer att göra för barnet, och istället fokusera på det väsentliga i situationen som den är där och då: det man faktiskt kan påverka. Deltagaren förklarar att det är detta aktiva förhållningssätt, att välja att fokusera på det man kan göra något åt, som gör att man klarar att arbeta med avlidna barn.

Enligt Yalom kan konfrontation med människans existentiella grundvillkor innebära en stor positiv förändring i hur man lever sitt liv. Döden är ett sådant grundvillkor. Insikt om att livet är förgängligt är en insikt om att man själv är ansvarig för sin existens. När en människa blir medveten på detta sätt ses livet som i ökad skärpa och med det, vad som är väsentligt. I sitt arbete konfronteras bårhusarbetarna dagligen av döden, och påminns därför konstant om att man inte kan ta livet för givet. Detta gör dem tacksamma och medvetna. Deltagarna inser vad som är viktigt att prioritera: att fokusera på livet och hur det levs, och inte att dröja vid sådant de inte kan påverka. Deltagarna accepterar därför och väljer aktivt att inte lägga energi på det de inte kan göra något åt, utan lägger den istället på det som är väsentligt, på det som de kan påverka.

5.2.2 *Balans mellan insikt och förnekelse*

Temat *Balans mellan insikt och förnekelse* handlar om hur bårhuspersonal medvetet skiftar mellan olika känslolägen i sin arbetsvardag, och hur detta pendlande är ett viktigt verktyg i arbetet. Liksom i alla vårdyrken är det på ett bårhus viktigt att vara inkännande, dels för att kunna vara ett stöd för de anhöriga och dels för att kunna behandla de avlidna som individer snarare än döda ting. Att vara inkännande i arbete med döden innebär dock att man måste sätta sig själv in i den situation många av oss fruktar mest av allt, att ha förlorat en närstående, eller tanken på att man själv ska dö en dag. Denna insikt gynnar deltagarna i sitt arbete, men att känna detta för djupt, för länge, eller i arbetsmoment där det stjälpes snarare än hjälper, är inte hållbart. Bårhuspersonal alternerar därför till synes medvetet mellan dessa lägen. Detta pendlande förekommer på olika sätt i de inledande temana *Både människa och inte, Det ska kännas*, och *Vikten av att lämna jobbet på jobbet*, vilka tillsammans utgör den fördjupande tolkningen *Balans mellan insikt och förnekelse*.

Enligt Becker finns rädslan för döden undermedvetet hos människan. Insikten om att vi är dödliga finns alltid med oss, men då denna insikt är mycket ångestfylld anstränger vi oss konstant för att skjuta den ifrån oss. Detta är nödvändigt då insikten helt blottad skulle passivisera och hindra oss i vår vardag. Vi lever med konstant underliggande rädsla för döden, medan vi också hela tiden förnekar den.

I bårhusarbetet visar deltagarna i denna studie att insikt om människans dödlighet kan användas till något positivt. Bårhuspersonalen visar i deras inställning till känslor i arbetet att insikt om ens egen och anhörigas dödlighet hjälper en att göra ett bra jobb. Att låta sig känna människans dödlighet kontrollerat betyder att man kan vara empatisk med de människor man tar om hand, både levande i sorg och döda. Deltagare 3 berättar om hur viktigt empati och känslor är i arbetet:

Det måste man ju ha, annars har man inget här att göra. Du kan ju inte jobba här och vara känslökall, det funkar inte [...] Det är väl klart att man måste ha känslor för annars kan du ju inte göra ett bra jobb, om du inte har känslorna för människan i dig.

Deltagaren fortsätter senare:

Sen om du blir ledsen lite nu och då, det visar ju ändå att du är på rätt ställe och att du gör ett bra jobb för att du tar åt dig. Du visar ju vem du är genom att visa dina känslor. [...] Det vore konstigt om man inte blev det här, förstår du? Det är det jag menar med att man nog måste vara empatisk för att klara av det här, annars blir du ju bara som en jäkla robot, som en maskin, och då kan du ju inte göra någon tacksam.

Deltagaren menar att man måste vara empatiskt inställd i arbetet. Att man känner det svåra, insikten om människans dödlighet och förgänglighet, visar på så vis att man är rätt person för jobbet. Kan man inte känna för de döda kan man inte behandla dem korrekt, och kan man inte inse sorgen hos de levande, kan man inte ge de anhöriga vad de behöver. Känslor blir på så vis en indikator på att man fungerar som man ska och att man gör ett bra jobb.

Känslor och empati har en avgörande plats i bårhusarbetet. Däremot kan man inte helt hängiva sig åt sorg och insikten om människans dödlighet. Deltagare 5 berättar om hur viktigt det är att känna, men att samtidigt inte känna för mycket, i samtal med anhöriga:

Man måste kunna vara så pass följsam att man både känner vart [samtalet] är på väg, eftersom man till viss del kan förstå hur den andra har det, eller ser hur den mår och plocka upp vart den är på väg, samtidigt som man måste vara klartänkt nog att hålla sig på banan liksom. Det kanske är lite flummigt uttryckt, men när vi har föreläsning för [studenterna] kommer det alltid en massa metaforer. Då har jag sagt att om man går på stranden långt upp, då förtorkar man, för man behöver lite vatten. Men går du för långt ut i vattnet då har du inte en chans, du bara sveps med. Däremot så kan du gå i strandkanten och hålla den vägen där, och då känner du var vattnet rör sig, vilken temperatur det är

och var strömningarna går, men du kan fortfarande lätt ta dig upp på land, du har förankring till land. Det är lite så jag tänker med dom här två helt olika polerna, känsla och förnuft då. Och den, den är tuff, den balansen.

Deltagaren använder en metafor för att beskriva hur viktigt det är med balansen mellan att känna med de anhöriga, men att samtidigt inte helt svepas med. Man måste kunna sätta sig in i de anhörigas situation och känna sorgen, men kontrollerat. Här balanserar deltagaren mellan insikt och förnekelse. Deltagaren menar att det är en viktig men påfrestande balans att hålla.

Alla deltagare i studien berättar hur viktigt det är att behandla de avlidna med respekt och värdighet, och att man gör detta genom att påminna sig om hur man själv hade velat ha det vid ens egen eller en familjemedlems död. När vi pratar om hur allmänheten kan ha en felaktig bild av vad man gör på ett bårhus berättar deltagare 4 om hur det egentligen går till:

- D4 Det är ju så mycket mer än att bara öppna upp [kroppen] och sen är det klart! Det är ju så mycket mer runt omkring där. Det är intressant att se [...] att man gör det fint, att man fortfarande vet att det är en avliden och det finns anhöriga till den och alltihopa, och hur man själv hade velat ha det om typ min förälder hade legat där. Man behandlar dom ju fint, på ett respektfullt sätt.
- EL Är det något man tänker på hela tiden?
- D4 Ja, det gör man absolut, det tycker jag. Om man ska ha det här yrket så tycker jag man alltid ska tänka på att det alltid finns anhöriga och hur man själv hade velat [ha det] om man själv låg på obduktionsbordet. Att man visar respekt och så, det har jag alltid med mig i alla fall.

Deltagare 4 berättar att bårhusverksamheten är mer än att bara skära i döda kroppar. Deltagaren menar att de döda alltid behandlas med respekt, och att man, när man utför obduktionen, alltid måste vara empatiskt inställd och tänka på hur man hade velat att det skulle gå till om det exempelvis var en egen familjemedlem som låg där, eller en själv. På så vis sätter man sig själv ständigt i den anhöriges, eller till och med den dödes, ställe, för att försäkra att arbetet går rätt till. Man använder insikten om människans förgänglighet för att empatisera med patienten.

Samtidigt som man måste vara empatiskt inställd till de avlidna berättar flera deltagare att man inte alltid kan tänka på de avlidna som individer med känslor. I detta skede måste man således pendla från insikten till förnekelsen. Deltagare 3 berättar om hur man kan behöva tänka vid en obduktion:

- D3 Jag får alltid dom där frågorna, "Men är det inte äckligt?", "Är det inte obehagligt?". Nej, det är ju inte det. När du kommer in på en obduktionssal och ska obducera en människa, då ställer du ju in dig på att det här är mitt arbete, jag måste göra det så bra som möjligt till patologen som kommer sen och ska undersöka dom här smågrejerna. När jag står där då är det ju liksom mitt jobb, det låter jättekonstigt men det är ju mitt jobb att öppna och ta ut till patologen, och jag kan ju inte då stå och tänka "gud vad hemskt, här står jag och skär i en människa" [...]
- EL Du sa det, att man gör skillnad, man kan inte tänka att det är en människa man står och skär i
- D3 Jo men jo, det vet jag ju att det är, men [...] det är svårt att förklara. Jag brukar tänka så här, det kanske låter lite flummigt, men när jag kommer in och när jag börjar så tänker jag att det här är skalet. Själven är borta, den är ju avliden, det gör inte ont. Det här är skalet av den människan vars själ då har åkt nån annanstans, så brukar jag tänka, för det hjälper ju mig också i mitt arbete, att jag känner att det inte är så farligt att göra det som folk tror.

Deltagaren berättar att man under en obduktion kan få "dämpa" empatin för den avlidna tillfälligt, för att empatin i det läget kan bli ett hinder snarare än en hjälp i arbetet. Den avlidna människan blir då som något mellan en individ och ett dött ting, vilket underlättar i utförandet av obduktionen. Insikten om människans dödlighet och livets förgänglighet är här längre borta än annars i arbetet.

Ett annat sätt bårhuspersonalen pendlar mellan insikt och förnekelse av det svåra, är när de drar en gräns mellan det professionella och privata och lämnar känslorna på jobbet när de går hem. Här förnekar de medvetet den insikt om människans förgänglighet som annars är ett verktyg i arbetet. Deltagarna uppger att denna gräns är avgörande för att stå ut med arbetet långsiktigt. Deltagare 2 berättar:

Ja ja, det måste man göra, annars hade man blivit knäpp för längesen. Det måste man kunna göra, det tillhör, det är ju professionaliteten om man säger. Man måste göra det.

Deltagaren menar att det är en nödvändighet att lämna jobbet när man går hem. När vi senare återkommer till ämnet frågar jag om det finns gånger då detta är svårare. Deltagare 2 svarar:

Det skulle vara om man har nån man känner här, som ligger här. [Eller] om det skulle vara så att den vederbörande har gjort det. Jag hade två stycken suicid som låg här, yngre, i trettioårsåldern, och visst, man lämnar men man tänker ju på dom, eftersom man har sett dom när dom kommer tillbaka från rätts och grejer. Men ändå, man måste ju sköta det professionellt.

Deltagaren menar att det är en del av arbetsuppdraget att kunna dra en gräns mellan profession och annan tid, även om det i vissa fall är svårare. Således kan det ibland vara en ansträngning att skifta tillbaka från det empatiska läget och förneka den insikt om människans förgänglighet man annars använder i arbetet, men något man medvetet måste göra ändå.

På frågan om man någonsin tar jobbet med sig hem svarar deltagare 3:

Nja, faktiskt inte så ofta som man kan tro. Nån gång ibland har jag kommit hem och varit lite skör om man säger så, lite lättgråten för man tycker att det kanske är lite orättvist många gånger, men för det mesta så, man gör sitt jobb. Och det kanske låter hårt men det är ju mitt jobb att göra det här, och när jag är klar då åker jag hem. Jag kan inte tänka på allting, på alla barn som har avlidit, speciellt barn då som man tänker på, för då skulle inte jag klara av det här jobbet. Utan man måste lära sig att bli mentalt stark, även om man absolut får bryta ihop. Det gör ju jag också, det händer lite titt som tätt ibland faktisk. Just nu sista tiden när det har varit så mycket också. Men det måste man ju få göra, man bryter ihop och så går man vidare, det låter konstigt men så är det ju.

Här belyser deltagaren vikten av att både kunna skjuta känslorna ifrån sig och förneka insikten om människans förgänglighet, och att kunna låta sig själv känna den när det blir för mycket. Deltagaren menar att man måste kunna förneka och låta bli att tänka på det svåra, och dra en gräns mellan jobb och övrig tid för att klara av arbetet med döden långsiktigt. Detta betyder dock inte att man inte får känna alls. Deltagaren berättar att man måste låta sig själv känna insikten helt och släppa ut det för att kunna bli av med det, när det har blivit för mycket. Här ger deltagaren ett bra exempel på att bårhuspersonal balanserar mellan insikt om människans förgänglighet och förnekelse av den: de lär sig inte bara när man måste skjuta undan känslorna, utan också när man måste släppa dem fria.

I detta tema visar bårhusarbetarna att man i vissa arbetsmoment låter insikten om människans sårbarhet och ändlighet komma till en, för att medvetet förskjuta den i andra. De balanserar således mellan insikt om människans förgänglighet, och förnekelse av den. För att empatiskt kunna ta del av anhörigas sorg, eller behandla den döda med respekt, måste man känna med de anhöriga och den döde, vilket betyder att man måste känna sin egen eller sina egna anhörigas dödlighet. Denna empatiska inställning hjälper deltagarna ta hand om sina patienter och deras anhöriga. Man kan dock inte ha full insikt om att vi alla ska dö hela tiden, då detta enligt Becker skulle förlama individen i skräck och ångest. Deltagarna menar också att denna insikt blir ett hinder i vissa arbetsmoment, samt vore ohållbar att känna konstant utan avbrott. I arbete med döden måste insikten om att vi alla ska dö därför släppas fram ibland, och trängas undan ibland. Deltagarna balanserar således medvetet mellan insikt och förnekelse.

5.2.3 *Acceptans med reservation*

Temat *Acceptans med reservation*, som är en totalisering och fördjupad tolkning av de inledande temana *Naturens gång*, *Ett onödigt tabu*, och *Vissa fall är svårare att acceptera*, handlar om hur bårhusarbetarna har kommit långt i att acceptera döden som en del av livet, men ändå på grund av särskilda fall inte kan göra detta fullt ut. Deltagarna i studien pratar om döden på ett avslappnat och accepterande sätt, och menar att det skulle vara gynnsamt för människor och samhället i stort om man var mer öppen angående döden, och hur den hanteras. Detta eftersom allmänheten ofta har en felaktig bild av hur det är. Samtidigt finns det särskilda fall som inte går att acceptera eller vänja sig vid, då de går emot en mycket mänsklig föreställning om att det finns en naturlig ordning där vissa individer är ”mer” dödliga än andra. Deltagarna kan acceptera och känna sig obesvärade av döden som en del av livet, men med reservation för dessa särskilda fall.

Deltagarnas tudelade inställning till människans dödlighet är typisk för Beckers beskrivning av människan som både djurisk och symbolisk. Som människor har vi ett symboliskt jag som i tanken är gränslöst, men som är begränsat i en kropp av kött och blod och är ett djur bland andra i naturen. Detta dilemma präglar hela människans existens. Ett djur är dödligt, och Becker menar att vi i vår dödsförnekelse föreställer oss själva som mer framstående och centrala än andra varelser i naturen, för att göra oss mindre sårbara och ändliga: mindre dödliga. Människan är dock lika liten och sårbar som andra varelser, i en stor värld full av olika typer av hot, oavsett vilka vi är eller var i livet vi befinner oss. Becker skulle således säga att det inte finns några dödsfall som är onaturliga. Människan, även barn, kan dö på olika sätt precis när som helst, och detta är en del av naturens gång. Det finns ingen naturlig ordning där vissa ska dö innan andra. Livet är skört, människan är sårbar och ändlig. Detta blir en konflikt med en förhoppning om någonting större, en konflikt med en föreställning om rättvisa och att man skyddas av regler om vilka som ska dö härnäst.

Deltagarna i studien uttrycker sig alla om döden på liknande sätt, med en känsla av obesvärade acceptans. Döden är naturlig och en del av livet. Deltagare 3 uttrycker sig så här:

Jag har varit väldigt öppen med, och pratat om, att man föds, man lever, man dör. Man lever varje dag, dör gör du en gång, men för mig är det liksom inga konstigheter.

Deltagare 3 pratar om födsel, liv och död som ett naturligt kretslopp. På frågan om hur deltagare 2 tänker om döden svarar deltagaren:

Den vägen ska vi alla gå nån gång [...] Vad är det man brukar säga, han [döden] tar dig när han tar dig.

Med liknande inställning talar samtliga deltagare om döden i intervjuerna. Man accepterar människan som dödlig, och menar att döden är naturlig och att vi alla ska dö. De visar med detta att de är medvetna om att människor inte står över andra varelser i naturen. Flera deltagare uttrycker dessutom visst bekymmer över att andra tenderar att förneka denna del av människans natur, och frustration över de fördomar som finns angående hur döden ”ser ut”: hur döda kroppar är och hanteras, och hur bårhusverksamheten fungerar. De menar att man borde prata mer öppet om allt som har med döden att göra, att samhället i stort bör vara mer accepterande av döden och att bårhuset inte bör gömmas eller tystas ner. Deltagare 1 berättar:

Jag kan väl förstå att folk ute på gatan inte tycker att det är jättebehagligt att se när dom kanske hämtar en avliden, att dom försöker hålla det lite undanskymt. Men samtidigt så är det liksom, det händer hela tiden i samhället, så vore det mer öppet då kanske det här skulle försvinna, att det är lite obehagligt. Att man känner så i början beror ju på att man liksom inte är van att se det, det är ju det enda, annars är det ju inget farligt.

Deltagare 1 menar att folk tycker att hanteringen av döda är skrämmande endast för att det är ovant, och att det inte hade behövt vara så om allt som har med döden att göra inte var så tabubelagt. Deltagare 4 är av liknande uppfattning:

Jag tycker att man ska gå ut med mer information om vad som händer efter döden, och allt sånt där. Folk vågar inte prata om döden känns det som, men om folk visste om mer så tror jag inte man hade varit lika rädd för döden.

Deltagare 4 menar att det är ovissheten som gör döden skrämmande. Deltagaren pratar länge om att döden inte hade behövt vara så laddad, och fortsätter senare:

Jag tror att det är nyttigt att prata om det. Jag har en helt annan syn på döden nu [efter att] jag har börjat här [...] Nu vet jag mer att ja, man hamnar på bårhus och man blir omhändertagen här, och när begravningsbyrån kommer och hämtar en hanterar dom en fint. Dom gör jättefint och ett jättebra jobb, och allt sånt där runtomkring är jättefint, och jag tycker att det gör en, mig i alla fall, mindre rädd för döden, för då vet man lite vart man hamnar och vart man tar vägen.

Deltagaren menar att vetskap om hur det går till i hanteringen av avlidna har gynnat dennes egen uppfattning om och acceptans av döden. Det är också detta som är särskilt för bårhuspersonal: i sitt arbete möts de varje dag av det andra i samhället inte vill veta av. De ser allt det som kan vara hemskt och skrämmande, men har ändå denna obesvärade och accepterande inställning till döden, för de vet att allmänhetens uppfattning inte är en rättvis bild av vad döden är.

Deltagarnas accepterande inställning till döden som en naturlig del av livet är ett genomgående tema i samtliga intervjuer. Trots detta, berättar deltagarna att det finns vissa fall som är svårare att acceptera än andra, vilket utgör reservationen i deras accepterande inställning. Det handlar om det som kallas onaturliga dödsfall, i synnerhet fall då barn och unga har gått bort. Deltagare 1 svarar på hur hanteringen av äldre döda upplevs:

Mm, det är ju skillnad, det kan man ju acceptera att det ändå är så, även om anhöriga är lika ledsna. Jag menar, det är lika sorgligt då så att säga, men det är ändå naturens gång. Man känner att det är så det ska vara, till skillnad mot om det kommer in barn och yngre personer. Då känner man ju det att det här inte är rätt, det är inte så det ska vara.

Deltagaren menar att äldre som dör är lättare att hantera än yngre, och beskriver dödsfall hos äldre som naturens gång. Deltagare 2 uttrycker sig så här om barn som dör:

Orättvist, så ser jag det bara, dom har hela livet framför sig. Och nu just nu tycker jag det är mycket fullgångna [graviditeter]. Då tycker jag, kan inte kroppen göra sig av med det tidigare? Men det är ju så livet är, det är jätteorättvist, absolut.

Deltagaren beskriver det som orättvist att ofödda bebisar, barn och unga dör, men menar att även det är en del av livet. Här gör deltagaren en viktig poäng för detta temas resonemang: att även om man i arbetet ser att barn och unga dör liksom gamla, och vet att det också är en del av livet, så kan man inte acceptera att det är så. Känslan av att det är orätt, att det går emot en naturlig ordning, finns kvar, vilket utgör reservationen i deltagarnas annars accepterande inställning.

I sitt dagliga arbete med döden ser bårhuspersonalen att döden är en del av livet, och att hanteringen av den inte alls är i enlighet med allmänhetens uppfattning. Döden beskrivs som naturens gång på ett avslappnat och accepterande sätt. Deltagarna menar dessutom att det kring döden finns ett onödigt tabu, och att människor skulle gynnas av att prata mer om den. Dock finns det dödsfall som inte går att acceptera, som även av bårhuspersonal beskrivs som orättvisa eller som att de går emot naturens gång. Enligt Becker är tanken om döden så skrämmande för människan att vi förnekar den genom att föreställa oss människan som separat från naturen. Vi

tänker oss människan som central och mindre dödlig än andra varelser i världen. I vår idé om en naturlig ordning bör exempelvis barn vara mindre dödliga än gamla. I Beckers mening finns det dock inget som säger att barn och unga skulle vara särskilt skonade. Människan är dödlig, den är ändlig och sårbar oavsett ålder. Det finns ingen naturlig ordning. Döden är nyckfull, och inga dödsfall är således onaturliga. Alla dödsfall är naturens gång. Deltagarna har kommit långt i att acceptera döden; ändligheten beskrivs som naturlig och del av livet, men då sårbarheten, i synnerhet hos barn, inte är lika självklar, accepteras döden inte helt. Den accepteras, men med reservation.

5.2.4 Att träda fram ur mängden

Temat *Att träda fram ur mängden* är en totalisering och fördjupad tolkning av de inledande temana *Göra skillnad* och *Att få känna sig stolt* och handlar just om hur bårhuspersonalen beskriver att förmågan att arbeta med döden gör dem stolta och ger dem en möjlighet att göra skillnad. Deltagarna berättar alla att de trivs i sitt arbete. De berättar bland annat att det känns bra att ha ett yrke som är viktigt för samhället men som inte alla klarar av, dels för att de arbetar med sådant resten av samhället inte vill ha med att göra, och dels för att arbetet är så fysiskt, mentalt och emotionellt krävande. De berättar också att de upplever att de i sitt yrke kan göra skillnad, för den hjälp de ger människor som befinner sig i en så svår och känslig situation. Deltagarna har påverkats positivt av arbetet med döden i och med den känsla av kompetens det ger dem. De känner sig stolta över sin insats, och över att de spelar en avgörande roll för samhället, samt för de människor, döda och efterlevande, de har att göra med i sin arbetsvardag. Detta kan tolkas som att arbete med döden har gett deltagarna ett sätt att särskilja sig från mängden. Här kan paralleller med olika teorier om dödsförnekelse dras, då både Becker och Yalom på liknande vis menar att människan hanterar insikten om sin dödlighet genom att separera sig själva från naturen eller den stora massan.

Både Becker och Yalom menar att en underliggande rädsla för döden alltid finns med människan, och att den är en sådan källa till ångest att den måste trängas undan. Vi gör detta genom att förneka att människan är dödlig på samma villkor som andra varelser i naturen; vi separerar oss själva från andra genom att höja oss själva över andra. Becker kallar detta heroism, tendensen att tänka på sig själv som central i livet och världen för att tränga bort insikten om det motsatta: att man inte är central, inte har någon särskild betydelse eller särskilt skydd från faror, och därför kan dö och försvinna när som helst. Heroismen är också människans vilja att överträffa andra och lämna något bestående efter sig, och på så sätt övervinna döden. Yalom menar att människan förnekar döden på två sätt, genom tron på särskildhet, eller tron på den slutliga frälsaren. Det är Yaloms särskildhet som här är relevant, och den beskrivs som individens drift att träda fram ur mängden, att särskilja sig från det stora allt och tro på sig själv som oumbärlig, för att tränga bort rädslan för döden.

Under våra samtal berättar deltagarna på olika sätt att de känner sig tillfreds med att göra ett behövligt arbete som få andra klarar av. Denna kompetens gör deltagarna oumbärliga, och låter dem träda fram ur mängden. När vi talar om vad som är det bästa med jobbet berättar deltagare 1:

Det bästa med det här är att jag känner att just jag passar för det här jobbet, att jag känner att jag är duktig på det, att jag kan göra ett bra jobb. Så jag känner mig liksom tillfreds med att jag kan ge professionell hjälp till alla som kommer hit, om det så är anhöriga eller läkare, eller vem det nu är.

Deltagaren berättar att känslan av att vara på rätt plats och besitta en efterfrågad kompetens, samt att kunna hjälpa och ge passande hjälp till de som av olika anledningar behöver det, är det bästa med arbetet. Även deltagare 5 berättar om att få hjälpa andra:

Man kan verkligen göra skillnad. Det är få som kan hjälpa till, eller har förmågan att hjälpa till, i en så svår situation som till exempel att hjälpa anhöriga i sorg. [...] Att kunna hjälpa en person som är helt i kris och sorg, och vara deras ankare och stöd för dem att få ordning på sitt huvud, är skitsvårt, och [det är] inte så vanligt att folk får den hjälpen heller. [...] Det är givande att jag har den förmågan.

Deltagaren berättar att det känns givande att kunna hjälpa människor i svår nöd, och menar att man genom arbetet på så vis kan göra verklig skillnad. Den speciella förmågan det kräver att hjälpa i en sådan situation beskrivs dessutom som sällsynt.

I ett samtal om arbetets höjdpunkter berättar deltagare 4 om hur det känns att kunna utföra en obduktion:

När man lärde sig att obducera helt själv, det tyckte jag var det bästa, att man kan vara så självständig och göra ett så stort ingrepp, för att hitta en dödsorsak på en människa. Jag tycker ändå det är rätt coolt att man klarar av det, att man klarar av att göra en obduktion helt själv, för det är inte många som klarar det, fysiskt eller psykiskt.

Deltagaren känner sig stolt över att på egen hand kunna utföra ett så stort och, för den som utför det, påfrestande ingrepp som en obduktion, och understryker att det inte är många som klarar av ett sådant ingrepp.

I intervjuerna berättar deltagarna att de på olika vis känner sig tillfreds i arbetet, dels för att de får hjälpa andra, men också för att det känns bra för dem själva att besitta särskilda kompetenser som efterfrågas, och som få andra har. De känner sig autonoma och outhärliga, vilket separerar dem från andra och låter dem träda fram ur mängden. Här finns det Becker kallar heroism, samt det Yalom kallar särskildhet. Det viktiga arbetet bårhusarbetarna utför är nödvändigt för verksamheten, och verksamheten är nödvändig för samhället och världen. En människa som innehar en för världen nödvändig och outhärlig roll kan inte dö, och behöver därför inte frukta döden. Människan söker ett sätt att träda fram ur mängden för att göra sig själv odödlig, och genom att sälla sig till den minoritet som klarar att arbeta med döden har deltagarna, ironiskt nog, gjort just detta.

6 DISKUSSION

I föregående avsnitt presenterades fyra teman som i sin helhet utgör resultatet av denna studie. Temana har benämnts *Fokus på det väsentliga*, *Balans mellan insikt och förnekelse*, *Acceptans med reservation*, och *Att träda fram ur mängden*. I denna uppsats sista avsnitt kommer detta resultat diskuteras i förhållande till studiens ursprungliga syfte och frågeställning, den tidigare forskning som presenterats, och studiens teoretiska ramverk. Jag kommer sedan reflektera över studiens tillvägagångssätt och ge förslag på fortsatt forskning, för att slutligen knyta an till uppsatsens inledning och studiens sociologiska relevans.

6.1 Resultat i relation till syfte och frågeställning

Arbetet med denna uppsats inleddes med en förundran över den diskrepans som finns mellan allmänhetens och samhällets aversion inför döden, och faktumet att de som jobbar med döden ändå kan göra det och vara nöjda med sitt arbete. Studien syftade sedermera till att undersöka hur bårhuspersonal upplever sitt yrke och vad arbetet med döden, samt de existentiella och emotionella utmaningar som kommer med detta, innebär för människans syn på livet, döden och existensen. Jag gjorde detta genom att utgå från frågeställningen: *Hur påverkas man som människa av att arbeta med döden?* För att svara på frågan använde jag hermeneutisk forskningsmetod, och genomförde intervjuer med fem bårhusarbetare. Genom analys av materialet fann jag fyra huvudsakliga teman i deltagarnas berättelser. Dessa teman sammanfattas nedan. Jag beskriver här också hur resultatet har besvarat forskningsfrågan.

Det första temat, *Fokus på det väsentliga*, berör bårhuspersonalens insikt om att man inte kan ta livet för givet, samt den förändring i prioriteringar detta har lett till. Daglig konfrontation med döden har gjort deltagarna tacksamma för sina liv, då det påmint dem om att livet kan ta slut när som helst, för vem som helst. Detta har gjort dem mer medvetna i hur de lever, och vad de lägger energi på, både i arbetet och övrig tid. Arbetet med döden har lärt dem acceptera sådant de inte kan göra något åt, och istället fokusera på det som är viktigt, och som de kan påverka. Det andra temat, *Balans mellan insikt och förnekelse*, handlar om hur bårhuspersonalen lärt sig att alternera mellan olika känslolägen i sin vardag och hur man förhåller sig till livets förgänglighet på ett hållbart sätt. Deltagarna har i arbetet nära till insikten om att vi alla ska dö, en insikt vi människor annars skjuter ifrån oss. Denna insikt har gjort dem empatiska inför anhörigas situation, och hjälpt dem behandla de avlidna med respekt, de då kontinuerligt sätter sig själva i både de anhörigas och de avlidnas ställe. För att insikten om livets förgänglighet inte ska bli för påfrestande långsiktigt eller hindra dem i arbetsmoment där den kan vara till last har deltagare också lärt sig att medvetet dämpa eller förneka denna insikt. Man hade kunnat tro att de som arbetar med döden skulle förespråka att man ska tränga undan sina känslor, men deltagarna menar precis tvärt om, att känslor är rimliga och viktiga. I arbetet har de, genom att ha nära till sina känslor, lärt sig hur man kan leva med insikten om att vi alla ska dö, på ett hållbart sätt, och hur detta kan användas konstruktivt. Deltagarna uppger att de kan påverkas negativt, att de emellanåt har upplevt sorg eller hopplöshet i arbetet, men menar att dessa känslor aldrig är långvariga.

Det tredje temat, *Acceptans med reservation*, gäller bårhuspersonalens accepterande och avdramatiserade inställning till människans förgänglighet, men också hur de i vissa fall ändå inte kan acceptera den fullt ut. De menar att döden är en del av livets gång, och att bårhuset med dess döda kroppar inte är något farligt. Det finns dock fortfarande särskilda dödsfall som är svåra att acceptera. Angående frågan om hur arbete med döden har påverkat deltagarna kan sägas att de genom arbetet fått en sällsynt förståelse för bårhusverksamheten och för vad som händer med en människa efter döden. Vad de lärt sig motsvarar inte allmänhetens fördomar. Vidare har de, trots att det finns vissa fall som inte kan accepteras, kommit relativt långt i att fullt acceptera att människan är förgänglig, på samma villkor som allt annat på jorden. Det fjärde och sista temat, *Att träda fram ur mängden*, berör deltagarnas positiva upplevelse av bårhusyrket, och den speciella kompetens det ger dem. Deltagarna berättar att de känner sig stolta över att arbeta med något inte alla klarar av, och de upplever att de genom arbetet kan hjälpa människor som har det svårt, och på så vis göra skillnad. Arbete med döden har således gett deltagarna känslan av att spela en särskild och behövlig roll för samhället.

6.2 Resultat i relation till tidigare forskning

Nedan diskuteras resultatet av denna studie i förhållande till det man funnit i tidigare forskning. Forskningen som presenterades i uppsatsen delades in enligt temana *Inställning till liv och död*, *Känslomässiga reaktioner*, och *Hantering av det svåra*.

Under temat *Inställning till liv och död* framgick av den tidigare forskningen att personal i dödsrelaterade yrken från flera studier beskrev döden som oundviklig och oförutsägbar. Deltagarna såg människans och sin egen dödlighet som ett överhängande faktum, och menade att detta inte var något man kunde påverka utan måste acceptera. Hur deltagare förhöll sig till denna insikt skilde sig dock mellan olika studier. En studie fann att personal i dödsrelaterade yrken uttryckte en resignerad inställning till livets och dödens nyckfullhet, medan en annan fann att personalen ansträngde sig för att minimera osäkerheterna kring döden.

Liknande resultat finnes under temat *Fokus på det väsentliga* i denna studie. Deltagarna beskriver här hur de i daglig konfrontation med döden insett att livet är skört, och att man inte

kan ta det för givet då man aldrig kan veta när eller hur man kommer att dö. Deltagarna menar också att man inte kan göra något åt människans dödlighet, och talar om döden som ett naturligt faktum i flera teman, särskilt i *Acceptans med reservation*. Således beskrivs döden som både oförutsägbart, oundvikligt, och överhängande, liksom i tidigare forskning. I *Fokus på det väsentliga* menar deltagarna i denna studie att man inte kan göra något åt människans dödlighet och att man därför inte ska slösa tid med att grubbla över detta faktum. Istället fokuserar deltagarna på det de kan påverka, genom att leva medvetet och ansvarsfullt, och prioritera det som är av värde. Därmed kan man inte säga att deltagarna är resignerade inför människans dödlighet, de agerar mer likt den tidigare forskning i vilken deltagare ansträngt sig för att minimera osäkerheterna kring döden. Deltagarna i denna studie accepterar visserligen att de inte kan påverka det faktum att vi alla en gång ska dö, men inför detta faktum väljer de ett aktivt förhållningssätt, snarare än ett som är uppgivet och passivt.

Den tidigare forskning som presenterades under temat *Känslomässiga reaktioner* framhöll att personal i dödsrelaterade yrken kunde uppleva negativa så väl som positiva känslomässiga reaktioner i arbetet. Bland negativ påverkan fann tidigare studier att personal i dödsrelaterade yrken upplevde dödsångest och posttraumatisk stress. Vidare kunde personal i dödsrelaterade yrken uppleva särskilda dödsfall eller att påminnas om egna sorger och rädslor som känslomässigt påfrestande, samt uppleva känslor av maktlöshet, hjälplöshet och skuld över att inte kunna göra tillräckligt. Viss tidigare forskning fann också positiv känslomässig påverkan då personal i dödsrelaterade yrken upplevde stolthet över att kunna hjälpa människor i sorg.

I resultatet av denna studie framkommer att vårhuspersonal upplever både positiva och negativa reaktioner i arbetet med döden. I exempelvis *Balans mellan insikt och förnekelse* uppger deltagare att de kan uppleva arbetet som känslomässigt påfrestande i negativ bemärkelse, likt tidigare studier. De kan känna sorg och hopplöshet, i synnerhet vid särskilda dödsfall, men de menar att detta är både rimligt och nödvändigt för arbetet då man måste sätta sig själv i den dödas eller de anhörigas situation för att göra ett bra jobb. De menar också att man måste låta sig själv känna de negativa känslorna efter svåra fall, för att kunna gå vidare, och att det på detta sätt aldrig blir en långvarig negativ påverkan. Negativa känslor ses därmed inte som ett problem, snarare som en förväntad del av arbetsvardagen. Till skillnad från flera tidigare studier tyder inget på att deltagarna lider av dödsångest eller posttraumatisk stress. Vidare, då deltagarna säger sig trivas i sina arbeten, verkar de positiva känslomässiga reaktionerna vara mer beständiga än de negativa. Deltagarna ger i *Acceptans med reservation* intryck av att vetenskapen om hur det faktiskt går till efter döden har varit gynnsam för dem personligen. I likhet med tidigare forskning berättar deltagarna i *Att träda fram ur mängden* dessutom att arbetet upplevs som givande, samt att de känner sig stolta över att kunna hjälpa människor i sorg och över att de besitter en särskild kompetens som är nödvändig för samhället.

Under temat *Hantering av det svåra* presenterades olika sätt på vilka personal i dödsrelaterade yrken i tidigare forskning hanterat yrkenas olika utmaningar. Gemenskap på arbetsplatsen beskrevs i flera studier som något viktigt för att klara av det svåra, likaså humor, även om den senare måste hållas kontrollerad och gömd. Känslohantering eller känslokontroll överhuvudtaget var något som förekom i flera studier, exempelvis att kunna känna med en klient men inte för mycket, att tillåta sig själv att vara ledsen men inte för länge, eller att kunna differentiera mellan sig själv och den döde eller dess familj. I flera studier fann man också att de deltagare som uppgav att de såg sitt yrke som meningsfullt lättare kunde hantera arbetets svårigheter.

Den mest framträdande överensstämmelsen mellan tidigare forskning på *Hantering av det svåra* och denna studies resultat är hantering i form av känslokontroll, det vill säga att medvetet försöka reglera sina känslor. I *Balans mellan insikt och förnekelse* vidhåller deltagarna att man

i arbetet måste vara medveten om sitt känsloliv. De menar att man måste få känna, samt att man måste kunna empatisera med de döde eller deras anhöriga, men inte för mycket eller för länge. Man måste dessutom kunna ”dämpa” detta förhållningssätt i arbetsmoment där det blir ett hinder, samt när man lämnar jobbet. Att kunna differentiera mellan den döda, dess anhöriga, och en själv, är således viktigt likt i tidigare forskning, men i denna studie läggs mer fokus vid att först och främst kunna sätta sig i den dödes eller de anhörigas situation, för att kunna göra ett bra jobb. Deltagarna menar vidare att man också måste veta när det är dags att släppa fram alla känslor och ”bryta ihop”, för att långsiktigt stå ut med arbetet. *Fokus på det väsentliga* kretsar också kring en typ av hantering, men här handlar det om att inta ett särskilt förhållningssätt. Som nämnt tidigare accepterar deltagarna att de inte kan göra något åt människans förgänglighet, men de hanterar denna insikt genom att inta ett aktivt förhållningssätt och istället fokusera på sådant de kan påverka. Gemenskap får begränsat utrymme i resultatet, men nämns som en bidragande faktor till god hantering av arbetets utmaningar, likt i tidigare forskning. Humor som hantering, till skillnad från i tidigare forskning, behandlas inte i denna studies resultat.

Under arbetet med att kartlägga den tidigare forskning som gjorts på dödsrelaterade yrken fann jag att många studier utgått från att arbete med döden får negativa konsekvenser för individen. Detta har också varit vad tidigare forskning i stor del kommit fram till. Studier med existentiell eller öppen utgångspunkt är få, likaså studier där man undersökt endast bårhuspersonal. Jag kunde heller inte finna någon tidigare forskning där man studerat svensk bårhuspersonal. Då resultatet av denna studie visar att arbete med döden påverkar individen på både positiva och negativa sätt bidrar den till att nyansera forskningen om arbete med döden. Att döma av resultatet är de positiva effekterna av arbetet dessutom mer framträdande och bestående än de negativa, vilket utmanar det man funnit i tidigare forskning. Vidare har denna studie undersökt hur man som människa påverkas av att arbeta med döden, och utgör därmed ett nödvändigt forskningsbidrag då den har både existentiell och öppen utgångspunkt. Denna studie har dessutom gett röst åt svensk bårhuspersonal, en samhällsviktig yrkesgrupp som i forskningsvärlden ej tidigare fått höras.

6.3 Resultat i relation till teori

Som teoretiskt ramverk för studien valdes Ernest Beckers teori om dödsrädsla som grundläggande motiv i människors liv, Solomon, Greenberg och Pyszczyńskis skräckhanteringsteori, samt Irvin D. Yaloms teori om döden som ett för människan existentiellt grundvillkor. I följande avsnitt diskuteras hur studiens resultat står i förhållande till dessa teorier.

Ernest Becker beskriver människan som en tudelad varelse, hälften symbolisk och hälften djurisk. Det symboliska jaget är gränslöst och unikt, det kan i tanken överskrida tid och rum, och har ett namn och en livshistoria. Detta jag är dock begränsat i en kropp av kött och blod som existerar på samma villkor som allt annat i naturen: människan är ett djur bland andra som en dag ska dö och försvinna. Denna insikt om människans förgänglighet ligger enligt Becker till grund för allt vi tar oss för, då den skrämmer oss så till den grad att vi konstant anstränger oss för att förneka den. Om inte, skulle vi helt passiviserats av skräck. För att kunna förneka vår dödlighet måste vi höja oss över naturen, som individer men också som samhälle. Becker kallar dödsförnekelsen för heroism: förnekelsen av människans plats i naturen blir en vilja att överskrida det alldagliga och skapa något bestående. Någon som är av central betydelse för världen kan nämligen inte dö. På så vis menar Becker att förnekelsen av insikten om människans förgänglighet, förnekelsen av döden, är det som driver människan framåt. Flera teman i resultatet har tolkats utifrån Beckers teori. Att människan är en tudelad varelse ser vi främst i temat *Acceptans med reservation*. Deltagare beskriver här döden som naturlig men har

ändå svårt att acceptera vissa dödsfall, då de inte passar in i en föreställning om en naturlig ordning där exempelvis unga aldrig dör innan gamla. I enlighet med Beckers resonemang finns ingen sådan ordning, människan är förgänglig på samma sätt som allt annat i naturen. Deltagarna ser därmed människan som separat från naturen, i enlighet med Beckers resonemang om människans heroism. Temat *Balans mellan insikt och förnekelse* berör hur deltagarna i arbetet alternerar mellan insikt om människans förgänglighet, och förnekelse av den. Deltagarna menar att man måste låta sig själv känna sorgen och hopplösheten som kommer med döden, för att kunna empatisera med de döda och de anhöriga. Becker menar att människan undermedvetet vet att den är dödlig, men förtränger denna insikt då den är för skämmande och ångestfylld för att man ska kunna släppa fram den och ändå vara en fungerande människa. Deltagarna väljer dock medvetet att släppa fram denna insikt, med rädslan den enligt Becker ger upphov till, och fungerar ändå. De hjälps till och med av den i arbetet. Att döma av detta resultat, måste insikten om människans förgänglighet således inte innebära en sådan begränsning för individen, som Becker framhåller att den gör.

Solomon, Greenberg och Pyszczynski utgick från Beckers teori om dödsförnekelse som grundläggande drivkraft när de formulerade sin skräckhanteringsteori. Teorin är att de kulturella övertygelser som skyddar individen från insikten om dess egen förgänglighet förstärks när individen påminns om tanken på sin egen död. Jag fann dock inget stöd för detta i denna studie.

Irvin D. Yalom menar att döden är ett existentiellt grundvillkor som människan måste förhålla sig till. Han menar, likt Becker, att döden kan vara en påtaglig källa till rädsla och ångest, och att människan därför anstränger sig för att förneka den, vilket får inflytande över många aspekter av människans liv. Förnekelsen tar form i vad Yalom kallar särskildhet, och tro på den slutliga frälsaren. Med särskildhet menas individens drift att separera sig själv från massan genom att se sig själv som mer central och mindre sårbar eller dödlig än andra. Särskildhet påminner således om Beckers heroism. Tron på den slutliga frälsaren handlar däremot om individens drift att göra tvärtom, att söka något större att smälta samman med, något som räddar en och på så vis gör en mindre sårbar och dödlig. I *Att träda fram ur mängden* berättar deltagarna om den stolthet de känner över att kunna jobba med något inte alla klarar av, samt om att det känns givande att kunna hjälpa människor i nöd. Arbete med döden ger dem på så vis en unik och nödvändig kompetens, som separerar dem från mängden eller massan, likt både Beckers heroism och Yaloms särskildhet. En del av heroismen är dock att vilja bygga och lämna något bestående, som för att överträffa döden. Några sådana tendenser kan inte hittas i bårhuspersonalens utsagor. Inte heller finns det något i resultatet som påminner om tron på den slutliga frälsaren.

Yalom och Beckers teorier skiljer sig på så vis åt att där Becker menar att insikt om människans dödlighet passiviserar individen i rädsla och ångest, menar Yalom att denna insikt istället kan aktivera individen att leva ett mer medvetet liv. Yalom insisterar på att konfrontation med döden kan väcka individen ur ett vardagligt halv-medvetande, och få den att se livet och vad som är viktigt i ökad skärpa. Individen förstår vid konfrontation med döden att livet är en aktiv handling, och därför något man har ansvar för, snarare än något som bara händer oavsett vad. Detta är tydligt i temat *Fokus på det väsentliga*, i vilket deltagarna berättar att arbete med döden fått dem att inse att livet kan ta slut när och hur som helst, vilket gjort dem tacksamma för det liv de har. Deltagarna lever därför på ett ansvarsfullt sätt, de sorterar bort trivialiteter och väljer medvetet vad de ägnar sin tid åt, samt väljer bort att grubbla eller fastna vid sådant de inte kan påverka, exempelvis sin dödlighet. Detta skulle kunna tolkas som förnekelse, men deltagarna som uppger att de inte tänker så ofta på sin egen död, menar snarare att det är för att de redan har funderat färdigt.

Under arbetet med teorier om dödsförnekelse, som ramverk för ett studium av arbete med döden, har jag återkommande funderat över om det är så att en människa nödvändigtvis måste vara rädd för döden. Bara företeelsen att det finns människor som utsätts för döden varje dag, men är fullständigt tillfreds med det, pekar onekligen på motsatsen. Studiens resultat pekar åt samma håll. Deltagarna kan låta insikten om människans förgänglighet komma till dem, men fungera ändå. En möjlig invändning är här att det är skillnad på insikten om den generella människans förgänglighet, och ens egen, precis som Becker skrev. Detta är en rimlig invändning. Jag tror dessutom att föreställningen om ens egen död, eller döden hos någon man har kär, aldrig kan matcha det man känner då man faktiskt står inför den. Delar av studiens resultat ger också stöd för vissa aspekter av teorierna om dödsförnekelse. Hos deltagarna finns, trots en annars accepterande inställning till döden, fortfarande en underliggande föreställning om att människan och andra varelser i naturen är dödliga på olika villkor. Detta antyder att döden till viss del förnekas även hos de som arbetar med döden. Vidare går deltagarnas beskrivningar av hur arbetet ger dem en unik och nödvändig kompetens i linje med både Beckers och Yaloms teorier om att individen gör sig själv mindre dödlig genom att separera sig från mängden. Jag ställer mig dock tveksam till att deltagarnas yrkesval skulle handla om dödsförnekelse. Arbetet låter deltagarna träda fram ur mängden, men att säga att de arbetar med döden *för att* göra sig själva mindre dödliga känns långsökt. Att deltagarna känner sig speciella i egenskap av sina yrkesroller är snarare en positiv effekt av arbetet, helt enkelt. Jag menar att det är mänskligt och förståeligt att vilja känna att man har betydelse för andra, och att detta inte nödvändigtvis måste ha med dödsförnekelse att göra.

Både Becker och Yalom har hävdad att människan är angelägen om att förneka döden, då insikten om människans förgänglighet ger upphov till rädsla och ångest. Becker menar att denna insikt skrämmer oss så till den grad att vi inte skulle fungera om den blottades helt. Trots stöd för delar av teorierna om dödsförnekelse, ställer jag mig dock kritisk till detta. I denna studie har jag funnit att rädslan för döden inte måste vara så förlamande som Becker påstår. Studiens deltagare låter medvetet insikten om människans förgänglighet komma till dem. Som diskuterat ovan kan man visserligen hävda att det är skillnad på insikt om den generella döden och ens egen, men de känslor av sorg och hopplöshet deltagarna kan känna i arbetet, och att de väljer att föreställa sig sina anhöriga eller sig själva i de avlidnas ställe, vittnar om att deltagarna verkligen hängiver sig åt insikten om människans förgänglighet, och rädslan som kommer med den. Det visar sig att de kan känna rädslan, men fungera ändå. Resultatet står därmed i strid med Beckers resonemang. Insikten kan vara tung att bära, men deltagarna hjälps av den i arbetet. Dessutom hjälps de av den i övriga livet, då vetskap om att livet inte är givet får dem att uppskatta livet mer. Där Becker säger att insikten om människans förgänglighet passiviserar individen i skräck, säger Yalom att denna insikt istället kan aktivera människan att leva mer medvetet, och se livet i ett annat ljus än innan. Denna studies resultat stödjer Yaloms teori om att konfrontation med döden gör gott. Insikt om att vi alla är ändliga och dödliga aktiverar, snarare än passiviserar. Döden måste därmed inte vara så skrämmande som man kan tro. Istället kan den hjälpa en att se livet i ökad skärpa.

6.4 Metodologisk reflektion och förslag på fortsatt forskning

När denna uppsats nu närmar sig sitt slut blir det nödvändigt att se tillbaka på planering och genomförande med kritisk blick, för att belysa eventuella begränsningar i arbetet som kan ha påverkat studiens resultat. Till en början vill jag diskutera studiens urval. Då jag ämnade göra ett heterogent urval med så mycket variation bland deltagarna som möjligt är det en begränsning att deltagarna utgjordes av fyra kvinnor och endast en man. Rimlig kritik är därför att resultatet möjligtvis är aningen vinklat, då kvinnor traditionellt sett har bättre kontakt med sina känsloliv än män. Jag vill dock understryka att också den manliga deltagaren betonade vikten av empati och att kunna visa känslor i arbetet, likt sina kvinnliga kollegor. En annan begränsning med

studien är möjligtvis dess teoretiska ramverk. Trots skilda bakgrunder, den ena kulturanthropolog och den andra psykiatriker, var Becker och Yalom verksamma under ungefär samma tid och i samma land. Båda två var uppvuxna och verksamma i USA, deras teorier har således influerats av amerikanska värderingar och kultur. Det är möjligt att ett mer mångfacetterat, i kulturell mening, teoretiskt ramverk för studien hade kunnat ge en rikare tolkning av materialet. Vidare har kultur och samhälle betydelse för hur människor tänker om liv och död, samt hur man pratar om och hanterar döden. Intressant fortsatt forskning vore därför att studera hur människor på ett existentiellt plan har påverkats av arbete med döden i olika kulturer.

6.5 Konfiskeringen av döden

Syftet med denna uppsats har varit att studera hur man påverkas som människa av att arbeta med döden. Uppsatsen har haft ett existentiellt fokus, och har därmed intresserat sig först och främst för deltagarnas personliga tankar om livet, döden och existensen. I arbetet med materialet var det därför, för att besvara frågeställningen, nödvändigt att isolera de teman som berörde hur deltagarna har påverkats av bårhusarbetet i egenskap av individer. Sedermera blev det då nödvändigt att sortera bort eller begränsa sådana teman som rörde exempelvis hur deltagarna påverkats socialt eller hur deltagarna resonerar kring allmänhetens syn på döden. Som avslutning skulle jag dock kort vilja belysa detta och hur det knyter an till de tankar om konfiskeringen av döden som presenterats i inledningen av denna uppsats. Under intervjuerna visade det sig att flera av deltagarna funderat på och frustrerats över allmänhetens aversion inför allt som har med döden att göra, och hur detta stöds eller späs på av samhällets undagömda hantering av avlidna. Detta berörs kort i resultatet, men av skälen ovan i begränsad omfattning. Deltagarna menade att mycket av rädslan människor kan känna inför döden beror på att man bokstavig talat inte vet vad som händer efter döden, man vet inte vad döden "är" eller hur den ser ut. Vid okunskap fyller fantasin i själv, och detta tillsammans med hur döden porträtteras i film och media eldar på en rädsla som är obefogad och ohälsosam. Dessutom bidrar den förvrängda bilden av döden till stigmatisering av de som arbetar med den. Att vara rädd för en så naturlig aspekt av livet är orimligt och gynnar ingen, deltagarna menar därför att man bör prata mer om döden och göra en ansträngning för att ämnet ska vara mindre tabubelagt. Här finner vi också denna studies sociologiska relevans. Giddens (1999, s 178-179, 186-187) skrev att grundläggande aspekter av människors livserfarenhet avlägsnades från vardagslivet i och med framväxten av den administrativa staten. Denna konfiskering av erfarenheten (Giddens, 1999, s 187) osynliggjorde situationer som annars hade gett upphov till störande men fundamentala existentiella begrundanden. Möte med döden är en sådan situation. Med sjukvårdens framväxt har döden konfiskerats och osynliggjorts. Allmänheten har på så vis förvägrats en grundläggande livserfarenhet, och berövats en chans till värdefulla insikter om människans förgängliga existens. Denna studies resultat vittnar om detta. Studien fann att deltagarna har gynnats av att arbeta med döden eftersom de nu kan se livet och vad som är viktigt i ökad skärpa. Allmänheten går miste om detta då de, förutom att de gjorts till främlingar inför döden, också distraheras av en obefogad rädsla för det de inte känner till. Flera deltagare uttryckte under intervjuerna en önskan om mer utbildning och ett mer öppet klimat kring döden, för att råda bot på den okunskap som råder i samhället, och främja de positiva effekterna av konfrontation med döden. Jag hoppas att jag med denna uppsats har bidragit till att öppna upp för en sådan förändring.

REFERENSER

- Becker, E. (1975). *Dödens problem*. Lindqvist.
- Binding, L. L. & Tapp, D. M. (2008). "Human understanding in dialogue: Gadamer's recovery of the genuine." *Nursing Philosophy*, 9, 121-130.
- Chan, W. C. H., Fong, A., Wong, K. L. Y., Tse, D. M. W., Lau, K. S., & Chan, L. N. (2016). Impact of Death Work on Self: Existential and Emotional Challenges and Coping of Palliative Care Professionals. *Health & Social Work*, 41(1), 33-41. <https://doi.org/10.1093/hsw/hlv077>
- Dahlberg, K., Dahlberg, H. & Nyström, M. (2007). *Reflective Lifeworld Research*. Studentlitteratur.
- Giddens, A. (1999). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Daidalos.
- Grandi, A., Guidetti, G., Converso, D., Bosco, N. & Colombo, L. (2019). I nearly died laughing: Humor in funeral industry operators. *Curr Psychol*. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00547-9>
- Harrawood, L. K., White, L. J. & Benshoff, J. J. (2009). Death Anxiety in a National Sample of United States Funeral Directors and its Relationship with Death Exposure, Age, and Sex. *Omega: Journal of Death and Dying*, 58(2), 129-146. <https://doi.org/10.2190/OM.58.2.c>
- McClanahan, J. (2019). *Posttraumatic Stress Among Mortuary Workers: Prevalence, Risk, and Resilience*. [Masteruppsats, Harvard Extension School]. DASH. <https://nrs.harvard.edu/URN-3:HUL.INSTREPOS:37365094>
- Nygren, L. (2012). "Risken finns, finns nyttan?" I Kalman, H. & Lövgren, V. (Red.), *Etiska dilemman*. Gleerups.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (uppl. 3). Sage Publications.
- Reynolds, D. K., & Kalish, R. A. (1974). Work Roles in Death-Related Occupations. *Journal of Vocational Behavior*, 4(2), 223-235.
- Solomon, S., Greenberg, J. & Pyszczynski, T. (2015). *The Worm at the Core. On the Role of Death in Life*. Penguin Books.
- Thorson, J. A. & Powell, F. C. (1996). Undertakers' Death Anxiety. *Psychological Reports*, 78, 1228-1230.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential Psychotherapy*. Basic Books.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2002-01-08-forskningsetiska-principer-inom-humanistisk-samhällsvetenskaplig-forskning.html>

- Ödman, P-J. (2003). Hermeneutik och forskningspraktik. I B. Gustavsson (Red.), *Kunskapande metoder – inom samhällsvetenskapen* (s. 71-93). Studentlitteratur.
- Ödman, P-J. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Nordstedts.
- Öljarstrand, A. (2020). "När jag slutar känna, är det dags att byta jobb!" Om begravningsentreprenörers känsloregler och känslohantering. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 26, 70-87.

BILAGA A INFORMATIONSBREV

Angående studie om arbete med döden

Hej!

Jag heter Erica Ling och är student på Mälardalens Högskola (MDH) i Västerås. Jag håller just nu på med en studie om människor som arbetar med döden, och har valt att inrikta mig på bårhuspersonal. Studien är ett examensarbete på kandidatnivå i sociologi, en del av det beteendevetenskapliga programmet på MDH, och kommer att genomföras under maj månad 2021. Intervjun kommer fokusera på hur man som människa påverkas av att arbeta med döden, och intresserar sig för din personliga upplevelse. Den beräknas ta 1-1,5 timme, och det är viktigt att den sker på en ostörd plats där du känner dig bekväm. Intervjun kommer spelas in och senare skrivas ut i text.

Ditt deltagande i studien är helt frivilligt och du kan därför välja att avbryta ditt deltagande när du vill. Alla uppgifter om dig kommer att hanteras konfidentiellt. Endast jag kommer ha tillgång till originaluppgifterna och datamaterialet, vilket kommer göras anonymt så att din identitet inte framgår i det färdiga arbetet. Datamaterialet kommer bearbetas av mig enbart. Den transkriberade intervjun kommer endast användas i arbetet med studien och uppsatsen, och kommer raderas efter att arbetet är färdigt. Samma sak gäller ljudfilen som använts för transkriberingen, som då också tas bort.

Resultatet av studien kommer presenteras i min uppsats, vilken när den är klar och godkänd kommer publiceras på databasen diva-portal.se, Digitala Vetenskapliga Arkivet, en samlad söktjänst för studentuppsatser som används av högskolor och universitet i Sverige. Slutversionen av uppsatsen väntas vara klar i juni 2021. Om du vill ta del av uppsatsen kan jag e-posta den direkt till dig när den är färdig.

Ansvariga för studien är jag, Erica Ling, och min handledare, Tomas Kumlin, lektor i sociologi på MDH. Du är hjärtligt välkommen att kontakta mig eller honom om du har frågor om studien.

Tack på förhand för din medverkan!

Erica Ling
[e-postadress]
[telefonnummer]

Tomas Kumlin
[e-postadress]
[telefonnummer]

BILAGA B INTERVJUGUIDE

Tema **Arbetet**

Exempelfrågor

Berätta om hur du hamnade här.

Vad är sämsta med jobbet? Vad är det bästa?

Är det ett ledsamt arbete?

Om du tänker tillbaka och jämför med innan du började, har arbetet förändrat dig på något sätt?

Tema **Döden**

Exempelfrågor

Vad lär man sig av att jobba med döden?

Kan man må bra av att arbeta med döden?

Berätta om något fall du minns som har påverkat dig.

Tänker du någonsin på din egen död?

Hur ser du på döden?

MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS

Box 883, 721 23 Västerås **Tfn:** 021-10 13 00
Box 325, 631 05 Eskilstuna **Tfn:** 016-15 36 00
E-post: info@mdh.se **Webb:** www.mdh.se